जुजु जयप्रकाशया

रत्नेश्वर प्रादुर्भाव

सं. प्रेमबहादुर कसा

पासा—२७

जुजु जयप्रकाशया

रत्नेश्वर प्रादुर्भाव

सम्पादकः—

प्रेमबहादुर कसा

पिकाकः–

च्वसापासा

ॐबहाल, यँ

न्हापां १०००

नेपाल सम्वत् १०८४

मू ३।

थाकः–

नेपाल प्रेस,

५६८, न्हूसतक, यँ–६

दोहलपाः—

नेपाल भाषा साहित्यया धुकू थनावँपिं

आजु अ:जिमापिंत

प्रेम

पिका पाखें

थ्वमितय्‌गु न्ह्योने जुजु जयप्रकाश मल्लं च्वया बिज्यागु थ्व "रत्नेश्वर प्रादुर्भाव" नाटक सफू तय्‌ह्य्‌ खना च्वसापासा अतिकनं लय्‌ताया च्वंगु दु। थौंतक झीगु नेपाल भाषा साहित्ये सफूया रूपे न्हून्हूगु साहित्यं जक छाय्‌षा वया च्वंगुली बह आ थ्व सफुतिं निसःदँयागु साहित्य नं झीगु न्ह्योने खने दय्‌क वल।

पुलांपुलांगु साहित्ये नेपाले नेपाल भाषा अतिकनं च्वन्ह्या धका धया च्वनेमागु खँ मखु, सकसिनं स्यूगु हे खँ ख। गुलिखे ग्यसुग्यंगु साहित्यया हस्तलिखित सफूत थौंतक नं छापा सफूया रूपे प्याहाँ वय्‌ मफया च्वन तिनि। यदि छिकपिनिगु ग्वाहालि दत धाःसा च्वसापासां थज्यागु हे मेमेगु सफूत नं पिकाय्‌गु कुतः याइ।

थ्व सफू पिकाय्‌गु खँय्‌ अति हे परिश्रम तुका सम्पादन याना दीगुया नापनापं छगू ग्यसु ग्यंगु भूमिका नापं च्वया बिया दिया श्री प्रेमबहादुर कसाःजुं च्वसापासायात छगू तःधंगु देन बिया दीगु दु। वय्‌कःयागु कुतलं हे जक थ्व सफू च्वसापासां पिकाय्‌ फुगु खः। अकिं वय्‌कःयात च्वसापासाया पाखें आपालं आपालं धन्यवाद लःह्लाय्‌।

आशा दु च्वसापासां पिकया वया च्वंगु सफूया झोले थ्व न्यीह्यगूगु सफू थ्वँमिपिसं थःनाला कया च्वसापासायात ग्वाहालि याना दी।

मावीचह्ले
१०८४

मंत्री
च्वसापासा

ईया हपा

थ्व अतिकं हर्षया खँ जुल, थौं जिमिसं 'रत्नेश्वर प्रादुर्भाव' धैगु थ्व सफू छगू नं पिकाये दत। थ्व सफूयागु विशेषता थ्व सफुतिं नतुं नों वाई। थ्व सफूयात पासा श्री प्रेमबहादुर कसाजुं सुरक्षित याना, सम्पादन याना तथा नेपायागु नाटक परम्परायागु तथ्यं जागु इतिहासं छायेपा याना थुगु रूपे थथे थमंहे प्रूफ तक नं स्वया पिकया ब्यूगुली जिमिसं वेकयागु हिचतियात, वेकयागु भाषा साहित्य प्रेमयात, पुलांगु साहित्य पिदंकेमा धैगु वेकयागु दृष्टिकोणयात आपलं आपलं भितुना देछाये।

अथे नं, छता खँ सकसिननं लुमंके माल। थ योह्म कलानाप, भातनाप खँ ह्लायेगु थ्व बांलागु भाषा; थ मां बौपिं नाप कर्तव्य भापा भाव पिज्वेका खँ ह्लायेगु थ्व मां भाषा; थ पासापिं थथितिपिं नाप लुधंक खँ ह्लायेगु थ्व अपुगु भाषा; थ मचात नाप मतिना याना खँ ह्लायेगु थ्व रसं जागु भाषा; साहित्यया ह्लां थाय कायेधुंकूगु थ्व पुलांगु भाषा; अले बुसां निसें मसीतले सास पतिं ह्लाना च्वनेमागु थ्व नेपाल भाषायात भिंकेमा, थकायेमा, थ्वलह्‌ंकेमा, थ्वनेमा, थ्वंकेमा, प्रचार यायेमा, बलाकेमा, सन्मान यायेमा, याकेमा धका थ्व

मातृभाषा जूपिंमध्ये दोछिम्हे छम्हेमिनं जक छुं भति दृष्टि तया थ्व भाषा थकायेगु कुत याना साधन उपलब्धि याना ब्यूगु जूसा थौं थ्व भाषा त्रिभुवन विश्वविद्यालयया आई० ए०, बी० ए०, अनर्सया कोर्स जक दुथ्यानां मगाना, एम्० ए० यागु कोर्स व पि० एच० डी० यागु कोर्स नं दुथ्याना विश्व साहित्यया भ्कोले छ्यों तस्वाका च्वने दये धुंकल ज्वी।

च्वसापासां जक गुछि ज्या याये फै धका। अथे नं, दुथ्येफुथ्ये तुतिसंम चुया थ्वं ज्या यानावं वया च्वंगु दु। थौं च्वसापासायात श्री ५ या सरकारं नं 'रजिष्टर्ड' याना बी धुंकल, ज्या यानावं वनेत लँ तप्यना च्वंगु दु।

आ दातापिन्सं च्वसापासायात थ नाला कया तेवा बी मागु, दान दक्षिणा बिया लहिना नके मागु हे ज्वी धुंकल। थ्व जिमिगु ह्पा व अनुरोध ख। च्वसापासायागु थ्व सयात नं प्यखें ह्ला लिस बी माल, बीके माल।

ने. सं. १०८४ — सत्यमोहन जोशी

चउलागा, मातातिचह्रे — सभापति

च्वसापासा

भ्कीगु नाटक परम्परा

डान्स व ड्रामा भिन्नाभिन्नै शब्द ख। थुमि अर्थ नं पा, ज्या नं पा। भ्कीगु भासय् नं नृत्य व नाटक निगू भिन्नाभिन्नै शब्द मदुगु मखु। तर, नृत्य व नाटक जक मखु कि रंगमंचय् वया अभिनय यायेमागु 'ब्याले', 'बल-डान्स', 'अपेरा' व नृत्य-नाट्य फुक्कसित भ्कीसं 'प्याखं' शब्द प्रयोग याना च्वनागु दु। महाकाली प्याखं व देवी प्याखं भाव-प्रधान नृत्य ख। ज्यापु प्याखं पक्कागु नाटक ख। तर, भ्कीसं निगूयातं प्याखं धाई। ख, 'थिएटर' शब्द भ्कीगु थगु हे शब्द थें जुइ धुंकूगु दु। छाय् धासा, २००६ साल तक नेपालय् थिएटर तस्सकं हे प्रचलित जू, अले भ्कीगु नाटक परम्पराय् नं थ्वया विशेष स्थान दु। तर, थ्व थिएटर विशेष याना दरबारय् हे जक क्यनेगु चलन। अकिं थ्व शब्द नं दरबारी शब्द थें जुया जन साधारणं ला थ्वयात नं प्याखं हे धाइगु। धात्थें धाये धासा 'इन्द्रसभा' पाखें नेपालय् थिएटर क्यनेगु परम्परा च्वंवगुलिं वयां लिपायागु 'शकुन्तला' व 'लैलामजनूँ' थिएटरयात नं मनूतेसं इन्द्रसभाया प्याखं धाइगु। थथे नृत्य व नाटक निगूयातं प्याखं

धाइगुया कारण छु धासा ह्लापा नृत्य मदयेक नाटक धयागु हे मजू। प्राचीन नाटकं लिपा नेपालय् प्रचलित जूगु ज्यापु प्याखनय् नं नृत्ययात विशेष स्थान दु। थिएटरय् हे नं मेपिसं महूसां सहेलीतेसं प्याखं महुसे मगा। आधुनिक नाटकय् जक नृत्य बहिष्कार जूवन। जीवनया प्रत्येक पलाखय् अज्ञात रूपं न्यनावनाच्वंगु पाश्चात्य सभ्यताया प्रभावं याना हे थथे जूगु ख।

नाटक नेपालय् न्हूगु वस्तु मखु। झीगु नाटक थगु हे पह्यागु दु; भास, भवभूति, कालिदास व श्रीहर्षयाथें ज्यागु मखु; शेक्सपियर व बर्नार्डशायाथें ज्यागु नं मखु। नेपालय् प्राचीन कालंनिसें हे नाटक मनोरञ्जनया छगू साधन जुया वया च्वंगु दु। जुजुया काय म्हायपिनि जंको, कयतापुजा, ब्याहा आदि ततधंगु उत्सवय् नाटक क्यनेगु साधारण खँ ख। नाटक च्वयेगु व नाटकय् ब्वति कायेगु ज्या जुजुपिसं हे नं या। झी आज्जुपिनि प्याखनय् गाक्कं सोँ ख दु धयागु खँ त्वात्वा पत्ति दयेकातगु दबुलिं हे प्रमाणित या। १६८६ सालय् हनुमानध्वाखाय् हरिसिद्धि प्याखं स्वयाच्वंबलय् अन हे हि ल्ह्या परलोक जूम्ह प्रताप मल्ल जुजुयागु इतिहास थ्वया साक्षी दु। यँन्याबलय् च्यान्हु यंकं बहनी बहनी हनुमानध्वाखाय् हाजिर जूवइपिं नृत्य तथा नाटक मण्डलीयात दां बीगु नियम थौंतक कायम जुया च्वंगुलि नं थ्व खँ साबित जू। मल्ल जुजुपिसं स्वना थकूगु थ्व परम्परायात शाहवंशी जुजुपिसं नं गाक्कं कुत याना प्रोत्साहन बियाच्वंगु दु धयागु खँ 'नेपालेश्वर महाराजाधिराज श्री श्री श्री राजेन्द्रविक्रम शाहदेव विरचित महासत्वोपाख्यान नाटक' पाखें, रणबहादुर शाह नं १८४८ सालय् जीर्णोद्धार यागु हनुमानध्वाखाय् च्वंगु नास चुक व मेमेगु नं आपालं खं सीदु। नृपति श्री ५ सुरेन्द्र विक्रम शाहदेवया महारानी राज्यलक्ष्मी देवीया सहायतां तैयार जूगु 'लालहीरा' नाटकया थ्व म्ये नं थ्व खँ व्यक्त जुयाच्वंगु दु :—

राग स्याम

चली प्रिये हीरादेवी चित्रपुरमें जाये ॥

ईश्वरके कृपा भये फेर संजोग भये नागराजा वरदान दिये ॥१॥

श्री सुरराज्यलक्ष्मी देवी जुगजुग जिये।

जग दुष मोचन कारन माई प्रसन्न भये संसारके दुःष

हरण किये ॥२॥

१०२ दँ तक नेपालय् जुजुपिंत कर्तामहिथें याना राणातेसं शासन यात। तर, इमिसं नं झीगु नाटक परम्पराय् क्वाडँल्ययेकेगु ज्या मयासे थ्वयात मनोरञ्जनया छगू तधंगु साधन यानातगु खँ दरबारय् दयेका तगु प्याखंछें सीदु। जुजु व प्रधान मन्त्रीया काय्म्ह्याय् व छय्छुइपिनि इहिपा याइबलय् नृत्य व नाटक मण्डलीतेत सता प्रोत्साहन बीगु यानाच्वंगु अपायसकं पुलांगु खँ मखु। चन्द्रशम्शेरं दयेका थकूगु सिंहदरबार प्याखं छेँय् जुद्धशम्शेरं जनतायात नं सिनेमा

व प्याखं बरोबर क्यनेगु यात । अले पद्मशम्शेरं जनतायात हे नं प्याखं क्यनेत व थाय् बिल । २००७ सालंनिसें ला बालं नं बीगु चलन जुल । उकिं याना २००७ सालं लिपायागु सरकारयात मित्रराष्ट्रया राष्ट्रपति, प्रधानमन्त्री व सांस्कृतिक प्रतिनिधि मण्डलया न्ह्योने हाय् तयेगु थाय् दत । श्री ५ सरकारयात ऐशआरामय् दुघ्वाना नेपालय् एकछत्र शासन थपिसं यायेगु हे ३ सरकारया परम्परागत नीति ख । थुकी ३ सरकार आपालं सफल नं जुया च्वंगु ख । तर, '६० सालया भूकम्पं लिपा स्वर्गीय श्री ५ त्रिभुवनयाके राजनैतिक चेतना दनावगुलिं नारांहिति दरबारया आखालय् माकचां जा प्यन, तालीमी नानीपिनि अभ्यासय् फोसा व्हल, वस्ताद नूरुद्दीन व मिद्धिमान निम्हं सदांया निम्ति नारांहिति विदाबाजि जुया वल । तर, जुजुया व्यक्तिगत जीवन नाप सम्बन्ध दुगु खँ जूगुलिं ध्व लेदं थनेगु ज्या नारांहितिया दुने हे जक जुल । नारांहितिया तालीमं सिंहदरबारय् बाय् ल्ह्यल । अन हे नूरुद्दीनया जागीर जुल । जुद्धशम्शेरया हे पालय् १९९५ सालय् बालकृष्ण समजुं सरकारी सहायता कया 'मुकुन्द इन्दिरा' प्याखं स्यँसेंलि आधुनिक नाटकया परम्परा शुरू जुल । श्री ५ त्रिभुवनं न्हूपुखु सिथे चाकला फलेचा नाप्पं नगर प्रहरी दयेकूथाय्यागु जग्गा व ग्वाँदो दां 'त्रिभुवन महानाट्य-शाला दयेकेत 'नेपाल नाटक संघ'यात ल्हापं बिउगुलिं व प्राइममिनिष्टर टंकप्रसादं नेपाली राष्ट्रिय सांस्कृतिक संघयात

दँय्‌दसं १८०० । दां सरकारी ग्वाहालि बीगु खँ मन्त्रिमण्डलय् कोछिनातगुलिं अले २०१३ सालय् नासःखलःया उद्‌घाटन यानाबिउगुलिं २००७ सालं लिपायागु सरकारं नं नाटकया विकास व उन्नति पाखे ध्यान बिउगु खने दु । २००७ सालय् रेडिओ नेपाल स्थापना जुइसाथं नातिकाजी, पन्नाकाजी, कान्छाबुद्ध, रामलाल, रत्नदास, हरिप्रसादथें ज्यापिं नां जापिं गायक व वाद्यवादकत सरकारयात उपलब्ध जुइफुगुया कारण नं वयक कलाकारपिसं विभिन्न नाटकय् व्रति कया गाना बजानाया ज्ञान दयेका तगुलिं हे ख । थौं विभिन्न सांस्कृतिक संस्था भीगु न्ह्योने दु । व फुकया मुख्य मुहान भी जुजु श्री ५ महेन्द्रयात हे भीसं भापेमा । शुभ राज्याभिषेकया सुऔसरय् नेपालया विभिन्न जिह्लां कलाकारतेत सता विभिन्न जातिया लोकनृत्य व लोकगीत प्रदर्शन यायेगु गुगु व्यवस्था सरकार पाखें जुल उकिं हे प्रेरणा कया नाच गानया सोखीन-तेसं विभिन्न सांस्कृतिक संस्था दयेका सांस्कृतिक विकास पाखे पला छिना च्वंगु दु । ल्यज्यां लिपायागु सरकारं पुरातत्व विभागय् संस्कृतियात नं व्हना २०१६ सालयागु प्रजातन्त्र दिवसया उपलक्षे सिंहदरबार प्याखं छेंय् विभिन्न सांस्कृतिक संस्थातेगु सांस्कृतिक प्रदर्शनी १२ न्हु तक याका सरकारया पाखें पट्ट, पदक व प्रधान मन्त्रीया उच्च पुरस्कार समेतं प्रदान यायेगु व्यवस्था जुल । २०१८ साल कार्तिक २८ गते श्री ५ महाराजाधिराजं थगु हे ल्हातं राष्ट्रिय नाचघर उद्‌घाटन याना

बिज्यात। व नाचघर मिं नगुलिं वया जीर्णोद्धार यायेत श्री ५ बडामहारानीं भारु २०००० बिया बिज्यात। थुकिं वसपोलपिनि नं नेपाया सांस्कृतिक विकास यायेगुली व नाटक परम्परायात थुलं तयेगुली गुलि विचार दु धयागु बांलाक हे सीदु।

नेपालय् चिन्नादनाच्वंगु राज्यतेत छपु काय् हना बृहत् नेपाल दयेकेगु श्रेय शाहवंशी जुजुपिंत दुसा नेपालया साहित्य व कलायात ब्वलंकेगु श्रेय मल्ल जुजुपिंत दु धाइ। कला व साहित्यया मेगु अंगयात छखे तया हे नं वीरपुस्तकालये जक संग्रह जुयाच्वंगु १४६ गू हस्तलिखित प्राचीन नाटक स्वया, उकियागु शैली व पह्चह मेमेगु देशयागु पद्धतिथें मजुसे थगु हे पहलं, थगु हे माथं जुयाच्वंगु स्वया झीसं च्वे धयागु खँ स्वीकार मयासे हे गाइ मखु। राष्ट्रिय पुस्तकालये, फील्ड मार्शल हिजहाइनेस केशरशम्शेरया पुस्तकालये, मेपिं साहित्य प्रेमी नेपालीतेगु दराजय् व बिदेशी पुस्तकालये थुज्यागु नाटक गुलि दु, ल्याख्याये फुगु मखु। हरिसिद्धि पुराण कथं नेपालय् नाटक दकले न्हाप्पां कलिगत वर्ष २९६० अर्थात् विक्रम सम्वत् सिकं ६४१ दँ न्ह्यो दुगु ख। व नाटकया नां हरिसिद्धि नाटक ख। 'हरिसिद्धि समो नास्ति नाट्यः ब्रह्माण्डमण्डले' धका च्वयातगु खं थ्व नाटक न्याक हे च्वन्ह्यागु ख धयागु सीदु। थ्व धार्मिक नाटक ख। उग्रतारा नीलसरस्वतीयात मुख्यक्ष याना सूत्रवीरं नागेन्द्रयात वध यायेगु उपाख्यान थुकिया कथावस्तु ख। विक्रमसेन जुजुं उग्रतारा देवीयागु आज्ञा

शिरोपर याना थ्व नाटक दयेकूगु ख धका वंशावली च्वयातगु दु। लिपा नाटक लोप जुयावन। ३७०५ कलिगतय् विश्वकर्मा धयाम्ह छम्ह मनुखं नाटकयात नृत्यया रूपय् परिणत यात। १००३ विक्रम सम्वतय् थ्व नं दित। अले प्रताप मल्ल जुजुया पालय् थ्व हानं नृत्यया परम्परा ज्वना पिदन। थ्व हे परम्परा थौंतक थुलं च्वंच्वंगु दनि। तर, नृत्य शुरू जुइ न्ह्यो सूत्रधारं दबुली वया नटीनाप खँलाबला याइगु आदि चलन थौंतकं ल्यनाच्वंगु हे दनि। भाय् धासा थुइके मफये धुंकल। मेगु खँ, छविलाल शर्मां च्वयातगु 'सुन्दर चरित नाटक' च्यागूगु गुंगूगु शताब्दी पाखेयागु व पंडित राजानाथं च्वयातगु 'दुष्यन्तोपाख्यान नाटक' झिगूगु शताब्दी पाखेयागु धयागु अनुमान दु। थ्व निगुलिं नाटक राष्ट्रिय पुस्तकालये दु। थ्व खं नाटक धयागु नेपालय् मल्लकालं न्ह्यो हे प्रचलित जुयाच्वंगु ख धयागु सीदु। नाटकया थुगु परम्परायात झीसं थौंतक तोतागु नं मरुनि। नेपाली साहित्य जगतय् एकांकी नाटक अर्थात् छधा प्याखं दुतिसें निसें ला नाटक मक्यंकं गुगुं हे समारोह पूमवंथें च्वनेधुंकल। तर, थौंकन्हे झीसं क्यनेगु नाटकय् परम्परा अनुसार प्राचीनताया छुं चिं ल्यंमदये धुंकल। प्राचीन नाटक फुक्क थयाथें धार्मिक अथवा पौराणिक बाखंया आधारय् स्वनातगु ख। 'हनुमान् नाटक' रामायणय् आधारित जुयाच्वंगु ख। 'रत्नेश्वर प्रादुर्भाव' पूरा धार्मिक ख। 'महासत्वोपाख्यान' व 'वीरकुस' बौद्ध जातकं कयातगु

ख। 'लालहीरा' व 'शिशिर वसन्त' न्यँकं बाखंया आधारय् दयेकातगु। 'अन्धकासुरवधोपाख्यानम्', 'उत्तररामचरित नाटकय्', 'उषाहरण नाटकम्', 'महाभारत नाटकम्' इत्यादि नाटकया उपाख्यान नाटकया नामं हे सीदु। फलस्वरूप देवगण, मनुष्यगण व दैत्यगण स्वखल नं नाटकय् दुध्याना च्वंगु दु। नाटक शुरु जुइ न्ह्यो नाट्येश्वर महाद्यो पार्वतीनाप दबुली वया प्याखं हुले हे मा धयागु खँ थ्वे च्वंगु म्ये सीदु :—

"जय नमः नाटेश्वर अनाथया विनति ङ्काओ ॥धु॥
जय नमो पद्मासने दरसन बिहुने
ऋद्धि सिद्धि फल छिन त्रिओ ॥१॥
नन्दी भृन्दी निह्म तसे अतिन छि शोभा जुसे
सरसन प्याखन हुयाओ ॥२॥
राजेन्द्र विक्रम साहदेवन ह्माल
हिहिछिया छिकेतु जि भाओ ॥३॥"

(महासत्वोपाख्यान)

"जय जय नटपति निरगति ह्मया गति
जगतस मंगल यात दको रसया सार
सिर शोभित गंग तरंग चन्द्रया खण्ड
गओरि बछि ह्मस संसारस मजुओ ग्वह्म

वस ओह्म जुल जगतया सार
राज राजन भगति तसे थम जयप्रकाशन ह्माल
विघन नाशन याओ मारन भक्त रखलपे मार
जय जय नाथ महेश।
वृषभया ह्मस गल प्याखन रसन जुल
प्रमथया संगन मोळमाल भिङ वान
भसम लेपित अंग तिसा भिङ भुजंग
ओसत मदु ह्मस ओसया साज भिङ
धुछेगुलि रूप असमान।"

(रत्नेश्वर प्रादुर्भाव)

लिदबुलि हालीगु थज्यागु हे म्येया धूनय् व बाजंया तालय् नासद्यो प्याखं हुली। अले नासद्यो रूपी महादेवं- निसें कया इन्द्र, अप्सरा, जुजु, रानी, मन्त्री, कोतवाल व यक्ष, राक्षस, दैत्य आदि गुलि प्याखंमो दु फुक्क हे प्याखं हुहुं दबुलिइ वइ, प्याखं हुहुं दबुलि प्याहाँ नं वनी। दकले न्हाप्पां दबुलिइ वइबले फुक्क प्याखंमोतसें दबुलिइ विश्राम यानाः थथगु महिमा खँ ह्मायेगु अनिवार्य जू। खँ ह्माइगु थथे :—

"इन्द्र—अयि पुत्र शचि पुत्र जयेन्त अब हमलोक सब येह
रङ्गभूमि में आये पहुँचे छिन भर विश्राम कर्तं हैं।

सर्वे — भो देवराज इन्द्र अवश्ये विश्राम कीजिये ।

इन्द्र — अई पुत्र शचि पुत्र जयेन्त हमारा महिमा सुनिये ।

सर्वे — भो देवराज इन्द्र आज्ञा कीजिये ।

इन्द्र — (सिलोक)

वीर वाञ्छास्ति लोकेस्मिन् दैत्याराधिर्गणाधिपः ।
सास्ता वै दुर्विनीतानां इन्द्रोऽहं ह्लादिनीधरः ॥

(भास) त्रैलोकेमो दुष्ट जनको वज्र प्रहार करके
सासना कर्ने वाले देवराज इन्द्र नाम हम हैं ।

सर्वे — भो देवराज इन्द्र जथार्थ आज्ञा होतु ह ।"

(लालहीरा)

"महादेवी— हे प्राणनाथ आओ जिनं थओ महिमा खँ छहुति
विनति याये ङसे बिज्याहुने ।

महारथ — हे प्रिय महादेवी छन ह्लाओ ।

महादेवी — महादेवी नाम रानी पतिव्रता जि जुया अति
रसन नृत्य भूमिस प्रवेश ओया जि थनि ।
हे प्राणनाथ थथिङ्ग्ह छलपोलया अति प्राणप्रिया
महादेवी नाम रानी जि ।

महारथ — हे प्रिय महादेवी छन सत्यथे ह्लाक ।"

(महासत्वोपाख्यान)

थुकथं सकसिनं थथगु परिचय बी । प्राचीन नाटकय् खँ भचा, प्याखं आपा । अनेक राग व तालयागु सलंस म्ये दइ । म्ये फुक्क लिदवुलिं ह्याली अले म्येया नापनापं प्याखंमोतेसं प्याखं हुली । खँ जुक्को दना अथवा फेतुना ह्लाइ । छपला जक छीमासां बाजंया तालय् अथवा प्याखंया भावय् छीमा । बाजंया तालय् व प्याखंया भावय् महासत्वं थगु ला ध्यँध्यं धुँयात नकूगु खनीबले प्राचीन नाटकय् ज्या नं ताल व भावय् जुइगु ख धका भीसं अपुक हे ध्वाथुइके फु । अकिं प्राचीन नाटकयात नृत्य-नाटक धासां पाइ मखु । थ्व नाटक थौंकन्हेथें स्टेजेर धकिनं तोपुयातगु दबुलिइ क्यनेगु मया । छचाखेरं चक्कंगु दबुलिइ क्यनेगु चलन दु । थौंकन्हेथें टिकटं प्याखं क्यनेगु चलन अबले मरुगुलिं हे थथे जूगु जुइमा । जव, खव, न्ह्योने न्ह्याथाय् च्वंह्म मनुखं नं खनेदयेके मागुलिं प्याखंमोत दबुलिइ वइबले प्याखं हुहुं दबू छचा चाहुला तिनि दथुइ च्वंवइ । वनीबले नं प्याखं हुहुं ह्लापां जव पाखे वनी, ह्लानं खवपाखे वनी, ह्लानं दथुइ वइ । उलि याये धुनेवतिनि प्याखं हुला दबू चाहुला वनी । थ्व नाटक पूर्वक क्यनेत तन्हु बीगु कारण थ्व हे ख । अभ्र उकीसनं नासद्यो दबुलिइ प्रवेश जुइ न्ह्यो घन्टनका घन्टन पोंखि थाना अनेक प्रकारं द्यो ह्लाना देवदेवतापिनिगु आराधना यायेमा । पोंखि थायेधुंका शून्य म्ये ह्लालेमा अर्थात् दबू खालि याना नृत्यनाथया आराधना याना लिदवुलिं म्ये ह्लालेमा । शून्य म्ये थुकथं जुइः—

राग मारव, ताल नवमान

जे माहेश्वर (परिमान)
नाचय दिगम्वर (जति)
पंच वदन मंगल (एकतालि)
नृत्य कला पर (अस्तारा) काशे (रूपक)
त्रिपुर निकन्दन (चौताला)
त्रिभुवन वन्दन रञ्जन (खर्जति)
निज जन पुरञ्जु आसे (झांगि)
जय जय महेश सुरेस (प्रताल)

(गोपिचन्द गोरखविजय)

यलया काती प्याखं थज्यागु हे नाटक ख। जुजु सिद्धिनरसिंहं स्वनाथकूगु थ्व नाटक २०११ साल तक दँयदँसं कार्तिक लच्छि यलया लायकू न्ह्योने च्वंगु दबुलिइ हुइका च्वंगु ख। आ थ्व सीनं मफु, म्वाये नं मफु जुया च्वंगु दु। नृसिंह प्याखं व वराह प्याखं निगू जक क्यना थ्वया अस्तित्व ल्यंकातगु दु। दखिकालीइ अनयापिं जनतां म्हीगु प्राचीन नाटकय् योपह क्यना कार्तिकं थज्यागु नाटक थौंतकं क्यना वया च्वंगु दनि। यँ देशय् नं यँन्याबले ख-प्याखंया प्याखंमोत हनुमान प्याखनय् थौंतकं हाजिर जुवया च्वंगु दनि। तर, हिहिस्ते व हे घोह्लायेगु छगू बाहेक मेगु प्याखं हूगु खनेमरु।

थबले यँन्या ज्वोछि क्यनिबले थ्व प्याखं पुवनीगु जुइमा। १९८१ सालय् यलया भिंछेँ बहालय् च्वँह्म चैत्यराज गुरुभाजुं 'वीरकुस' धयागु थज्यागु हे नाटक असंत्वालय् क्यंबले हिं ४ ता क्यना ८ न्हु दुखुनु क्वचाल। २०१३ सालय् चतुर्थ विश्व बौद्ध सम्मेलनय् व्वति कायेत विभिन्न देशं वपिं प्रतिनिधितेत नासखलकं 'नृपति राजेन्द्र विक्रम शाहदेव विरचित महासत्वोपाख्यान' या छुं अंश क्यंगु ख। वयां लिपा थ्व संस्थां नं नाटकयात छखे हाकुतिना व नाटकया दुने च्वंगु अप्सरा प्याखं व भैरव प्याखं जक फुतकर प्याखं थें याना क्यना वयाच्वन। नेपालय् थिएटरं पला तये न्ह्यो तक थज्यागु नाटकया कदर राजदरबार पाखें नं जुया च्वंगु ख। थ्व खँ सुरेन्द्र विक्रम शाहदेवया पालय् च्वया स्यंगु 'लालहीरा' नाटकयागु थ्व म्येँ सीदु :—

" चली प्रिये हीरादेवी चित्रपुर में जाये
ईश्वर के कृपा भये फेर संजोग भये
नाग राजा वरदान दिये ॥१॥
श्री सुरराज्यलक्ष्मीदेयी जुग जुग जिये
जग दुष मोचन कारन माई प्रसन भये
संसारके दुष हरन किये ॥२॥ "
"चलिये पारवति हर्ष बढाये

मछिमंडल में जाये भक्ति के लाये
भुक्ति मुगुति फल दिये ॥
हम अब धर्म पाप सब नरके जाँच कर्के
चलिये पार्वति भक्ति बोलाये ॥१॥
नृपति श्री सुरेन्द्र विक्रम शाहदेव
श्री सुरराज्यलक्ष्मदेवी हे वानि
श्री मिश्र खान जुग जुग जीवे
श्री पशुपतिनाथ गुह्यकारी माइ
श्री मछिन्दरनाथ सुफल जो किये ॥२॥ "

दकले लीपा दरबारय् क्यंगु प्राचीन नाटक ध्व हे ख। सुरेन्द्र विक्रमया हे पालय् लिथुथें याना थिएटर हसें लि प्राचीन नाटकं दरबार नाप पारपाचुकी कया वनाच्वंगु दु।

संक्षिप्त प्राचीन नाटकया कथं शुकथं जुइ :—

(१) द्यो ह्लाये—फुक्क प्याखंमोत दबुलिइ वया ह्ला जोजलपा विन्ति यानाच्वनी। लिदबुलिइ खि थाना द्यो ह्लाइ।

(२) पौंखि—दबुलिइ सुं हे दइमखु, लिदबुलिइ जक खि थाना च्वनी।

(३) शून्य म्ये—दबुलिइ सुं दइमखु, लिदबुलिइ खि थाना नासद्योया म्ये हालाच्वनी।

(४) महाद्योया प्रवेश—गाछि खुया महाद्योया प्रवेश। न्हाप्पां याकचा, अले पार्वतीया नं प्रवेश जुइ। अनंलि गाछि उला महाद्यो व पार्वती प्याखं हुली।

(५) जुजुया प्रवेश—थनंनिसें नाटक शुरु जुइ।

(६) आरती—नाटक क्वचायेव आरती जुइ। आरती याइबले नं फुक्क प्याखंमोत दबुलिइ वया ल्हा जोजलपा म्ये हालेगु थिति दु।

नाटक क्वचायेका हालीगु ध्व आरती म्ये थथे जुइः—

राग मारु धनाश्री; ताल चो

भाओ भगति तसे आरति याय ॥ध्रु॥
चरण शरण ति दास छि पालिया
त्रिपुर असुरया जिओस म्हितुम्हया
काम दाह याक ओसम्हया
आदि पुरुषम्हन मानन देवन
प्रीति तसे याक ग्वम्हसया
दयालछिमिया [पति बीर भूपति
जय प्रकाशन ल्हाक सोयाजुओ अति
बीरन भाओ धरमन जय थम लाक ज्ञान सिया ॥

(रत्नेश्वर प्रादुर्भाव)

राग धनाश्री; ताल चो

मनस भगति तसे भगवान नाम कासे
मत च्यासे आरति याय
फयाथे विनति याय काम पुरन याये
भुगुति मुगुति पद लाय
भगवान पिरतिन आरति याय ॥१॥
सुगन्ध धुपाय थसे परब्रह्म ध्यान यासे
जप तप फको जिन याय
श्री जय राजेन्द्र विक्रम शाहदेव
नृपतिन सुवचन ल्हाल
भगवान पिरतिन आरति याय ॥२॥

(महासत्वोपाख्यान)

गुगुं गुगुं नाटकय् 'शून्य म्ये' सिधयेका सूत्रधार व नटीं दबुलिइ वया नाट्येश्वरया स्तुति यानालि देश वर्णन व राज वर्णन नं यायेगु थिति दु—

(देशवर्णना)

राग काफी; ताल प्र.

नगर लक्षण दुन कान्तिपुर भिङ
पुरन्दपुर गन जुइओ थथिङ ॥

तलेजु बिज्याक थन कुमारी सहित
पशुपति गुह्येश्वरी जगतया हित ॥
धरमस रस जुओ जन गुण थुल
महानदि निखे दून पुण्य भूया मूल ॥
अधिपति जय परकाश सुधीर
कविया वचन भिङ धरम सुथीर

(रत्नेश्वर प्रादुर्भाव)

(राजवर्णना)

राग सोरथ; ताल चो

रवि कुल कमलया याक विकाश
राजवर सुन्दर जयपरकाश, विष्णु समान ॥ ध्रु ॥
कुलदेवी भजनस मन थिर याक
नीति निपुन जुओ गुनिम्हओ जाक ॥
पृथिविस जुओ ओस इन्द्र समान
अरजुन सतुलया तुर याक दान ॥
परजन लहिकन यात गुलि मान
कविन सियाओ ह्लाल थुल सत ज्ञान ॥

(रत्नेश्वर प्रादुर्भाव)

'शून्य म्ये' यात 'नान्दी म्ये' नं धा। गुगुं गुगुं नाटकय् [illegible] म्ये ह्लाके न्ह्यो संस्कृतं श्लोक ब्वनेगु नं या :—

सानन्दं चन्द्रमौलिस्सुरगणसहितः कुन्दकर्पूरगौरः
स्मेरास्यो लास्ययुक्तो गिरिवरतनयाश्लिष्टदेहो विलासी।
कन्दर्पौद्दर्पहारी फणिमणि विलसच्चारु भूषाभिरामो
भक्तानां कल्पशाखी भवभयशमनः पातु नृत्येश्वरो वः॥

(कृष्णचरित्र नाटकम्)

गुगु गुगु नाटकय् आरती याये न्ह्यो आशीर्वाद बीगु चलन नं दु :—

काले सन्तु मुदा घना जलमुचः सत्कर्म्मिणो भूसुराः
लोका धर्म्मपरायणा नयविदः शस्याधिका मेदिनी।
देवाः इन्द्र पुरोगमा जननुता ऋद्धयादिसौख्यप्रदाः
श्रीमद्भूपति बासवोऽस्तु सततं धर्म्मे प्रजापालकः॥
श्री ॰ जयभूपतीन्द्र मल्लदेव सप्ताङ्गराज्य वृद्धिरस्तु॥
सर्व्वे—तथास्तु॥

(गोपीचन्द्रोपाख्यान नाटकम्)

थौं विज्ञानया जमाना। तस्स ‌ र्सत मदुगु बखत। बेकुर्सतरूपी प्रेतं थिउगुलि प्राचीन नाटकयात गनावनीगु लोचं कल। बया थासय् ज्यापु प्याखनं हा कया चुलि जायावल। थ्व ज्यापु प्याखंयात प्राचीन नाटक व आधुनिक नाटकया स्वापू अथवा ह्नोंग धासां जिउ। धात्थें ख, ज्यापु प्याखं थिंगु सच्छि दँ अथवा सच्छि व जछि दँ अप्पो मरुनि। ज्यापु

अर्थात किसानि वर्गया शुद्ध व साधारण न्ह्यपुं जक तीप्यंके मफइगु भयातुगु व क्वातुगु सामाजिक नाटक क्यनेगु थौंकन्हेया चलन जूगुलि थ्व नाटक च्वयेगु, स्यनेगु व क्यनेगु अभिभारा ज्यापु वर्गया ल्हातं बुद्धिजीवी भाजु वर्गया ल्हातय् लावन। नत्र थ्वया हर्ताकर्ता, थ्वया बारे फुक्कफाक्क ज्या ज्यापुतेसं हे याइगु। अभ प्याखंमोत समेतं ज्यापुत हे जुइगु। थुगु दृष्टि स्वत धासा ज्यापु प्याखंयात चीधंपिनिगु प्याखं, चीजिगु न्ह्याइपु धासां पाइथें मच्वं। ख नं ख, 'महासत्वोपाख्यान', 'लालहीरा' व 'वीरकुस'थें ज्यागु प्याखं स्यनेत इमिगु आर्थिक अवस्थां भोय् मल्हा, इमिगु बौद्धिक शक्ति नं न्ह्यायेदुगु मखु। व ला साहू महाजन, जुजु, भारदारथें ज्यापिं थ्यथा नं दुगि, थिया नं गापिं मनूते पाखें हे जक जुइ फइगु थें ख। अकिं ज्यापु वर्ग सिन्हाज्यां भासुलने धुंका भचा लिलायेव गुंपुन्हीबले न्ह्याइपुकेगु विचारं ज्यापु प्याखं सिर्जना यागु खनेदु। गुंपुन्ही न्ह्याइपुइगु व म्ह्याइपुगु सिन्हाज्या याकनं सिधइगु व सिमधइगुली च्वनी धका मनूतेसं धाइगुलि नं थ्व खैंयात तिव बियाच्वंगु दु।

ज्यापु प्याखं व प्राचीन नाटक उत्थें मजूसां आधुनिक नाटकंथें थ्वं प्राचीनता नाप सम्बन्ध चव्बुक तोथुलामल्ल, बरु समययात ल्वयेक छुं सुधार सम्म यागु खनेदु। ज्यापु प्याखं प्राचीन नाटकथें सिक्क ताहाक मजू। थ्व ३।४ ताकं हे सिध। थुकी खिया थासय् पञ्चिमा थाइ, अले प्राचीन नाटकय् मरुगु

बांसुरी नं पू। ज्यापु वर्गं सिर्जना यागु प्याखनय् विशेष याना ज्यापुतेसं थाइगु पछिमा व पुइगु बांसुरी प्रयोग जुइगु स्वाभाविक हे ख। आ नाटक नृत्य प्रधान मजुल। फलस्वरूप २०।२५ न्हु मेहनत यायेव नाटक क्यनेबह जुल। श्रमजीवी किसानते छुं दिनया फुर्सतं तयार जुइगु थ्व प्याखंयात जन वर्गीय प्याखं धासां जिउ। वास्तवय् न्हापान्हापा थ्व प्याखं किसानि वर्गय् हे जक प्रचलित जुया च्वंगु ख। प्याखं स्यनिपिं नं किसानित, प्याखं स्वइपिं नं किसानित। परम्परांनिसें जुयावगु चलन कथं प्याखं स्वयेत ध्यबा नं बीमो। प्याखं सिधयेव जाकि, छ्वो, कनि छुछु किसानिया छें दु व हे जक क्यबु तयेयंकेव गा। प्याखं नं प्याखंमोते इष्टमित्र थथितिपिंथाय् जक क्यने यंकीगु। प्याखंयात मागु तिसावस व मेमेगु सादां सुनांसुनां छ्यलीगु ख वंवं हे हइगु। छाय् धासा उबले प्याखं स्यनेगु व क्यनेगु ध्यबाया निंतिं मखु, लहरबहरया निंतिं हे जक ख। १९८७ सालय् असंत्वाया साहु हिरा तुलाधरं नायःत्वालय् च्वंपिं ग्वारा व सानु धापिं ज्यापुत नाप जाना 'कवीर कुमार' प्याखं स्यंबले तकं ध्यबा कया प्याखं क्यनेगु चलन मरुनि। प्याखं सिधयेका चिन्तांमुनिचां प्याखं हुइं हावभाव याना स्वकुमितेत मोह याना गुलि ध्यबा कायेफु ध्यबाया नामं दयिगु उलि हे। प्याखं क्यना वइगु क्यबु व दां प्याखं स्यनीम्ह गुरुयाथाय् हे मुनातई। प्याखं क्यने गायेव नासद्यो पुज्याना नासलित तया सकलें मुना न्ह्याइपुक भ्वय् नइगु। कथहनं च्वेयागु

दर्जायागिं धनिकतेसं नं थ्व प्याखं स्वयेगु यानाहल। संगठन व संचालन सम्बन्धी ज्याखँय् नं भाजुपिसं ल्हा तयाहल। फलस्वरूप सतूथाय् धना ध्यबा कया प्याखं क्यनेगु चलन जुयावल। कथहनं थौंकन्हे कम्पनी हे दयेके मागु जुल अर्थात ध्यात्याया जिम्मा काइम्ह मनू दयेका जक प्याखं स्यनेमागु जुयावल। लहरबहर व रसबसया थाय् व्यापारी मनोवृत्ति काल। भाजु वर्गं वपिं आपाथें प्याखंमोत ध्यबां चुइपिं जुल। थुज्यापिं प्याखंमोत छुच्चा, लुच्चा व धोखाबाज जुइगु हे जुल। थुमिगु असभ्य व अभद्र व्यवहारं याना प्याखंया कजी गबलें गबलें ला ह्वाँय् ह्वांय् नं च्वयेमालीगु। प्याखं खल नटुवातेगु जमाथें जूवन। थथे हे जुया प्याखंमोतेत जनतां बांमलागु दृष्टि स्वयेगु यात। वास्तवय् ज्यापु प्याखनय् च्वंपिं प्याखंमोतेके थ्व विसिद्धि भावना व असिद्धि प्रवृत्तिया ल्वय् थिएटर पाखें वगु ख। तर, प्याखं नं छगू अमल हे ख। न्ह्याक्यो धोखा नसां, न्ह्याक्को थापं च्वनेमासां छक प्याखनय् ल्हा तयेधुंकूम्ह मनुखं थुकिं लिचिले धयागु साप हे थाकु। धूम्वाराहीचां (धन बहादुर) व बेखाचां (बेखानारायण) प्याखनय् जुया फलेचाबाय् व बनबाय् जुइमाल। तर, थौंकन्हे छुं सुधार जूगु खनेदु। नटुवा मनोवृत्ति दुपिं गुम्हं गुम्हं प्याखंमोत आतलें दनिसां सभ्य व शिक्षितपिं ल्यायम्हतेसं लहरबहरया उद्देश्य तया प्याखं क्यनेगु यानावया च्वंगु खनेदु। नटुवा मनोवृत्तिया विषालु कीटाणु उत्पति याम्ह थिएटर नं सिनेमाया इञ्जेक्शनं

याना प्रेतलोकय् वने धुंकल नि । गामय् धासा थ्व मनोवृत्तिया प्रभाव गबलें हे मला । अन श्रमजीवी किसानितेगु स्वच्छ, शान्त व सरल स्वभाव हे व्याप्त जुयाच्वंगु दु । लहरबहर व न्ह्याइपुया उद्देश्यं हे गामात अफ्व नं प्याखं हुलाच्वंगु दनि, म्ये हालाच्वंगु दनि । थिएटरया लागा शहरय् दुने अफ्व दरबारय् दुने जक लागुलि हे थथे जूगु जुइमा ।

सरल स्वभावयापि ज्यापुतेसं स्यंगु प्याखं प्राचीन नाटक स्वया सरल जूथें सरल हे किसिमं क्यने नं फु । थ्व प्याखं क्यनेत वस्तइस तयेगु छेरि छगू, प्याखं हुलेत व बाजं खलत च्वनेत ०।३ पा सुकू न्ह्यंगु माथं वंगु थाय् छकू दयेव कुगा । सुकू हे थ्वया दबू ख । प्याखंमोत वस पुना च्वंत्तलें सुकुलिइ छकुनय् च्वना ४।५ म्ह ज्यापुत पछिना थाना बाँसुरी पुया च्वनी । फुक्क थिक्क जुइव बाँसुरी दी । आ प्याखं शुरु जुइ । तर, थ्वयां न्ह्यो सूत्रधारया रूपय् घिन्तांमुनि पिहां वइ । घिन्तांमुनि धयाम्ह मा–प्याखंमो ख । बनाप छम्ह बा–प्याखंमो नं वइ । निम्हं जाना घो ल्हाइ । थ्व घो मगखिया तालय् ल्हाइगु चलन दु । घिन्तां–घिन्तां याना मगखि थाइगुलि हे घिन्तांमुनि धागु जुइमा धाइपिं नं दु । घो ल्हाये धुनेवं निम्हेसिनं बँय् थिया अन्याइ । नेवाते न्ह्याग्गु यासां पृथ्वी मातायापि लिधंसा कया जक याइगु जुगुलिं थन नं बँय् थिया अन्याना पृथ्वीमाताया शरणय् वंगु ख । थुलि धुंका बा–प्याखंमोलं प्याखंया बारे छ्वाचा खँ कनी अले निम्हं प्याखं हुहुं वनी । ज्यापु प्याखं नं

प्राचीन नाटकथें चक्कं दबुलिइ हे क्यनेगु चलन । न्हापान्हापा थ्व प्याखनय् नं प्याखंमोत दबुलिइ दुहांपिहां जुइबले आथें लुकलुक वये-वने याये मजिउ । न्ह्याग्गु ज्यापु प्याखनय् नं निम्ह चौन सिपाही द हे दइ । थुपिं न्ह्याबलें बाजंया तालय् अनुगति याइपुक तितिन्हुया वइगु । जुजु, लानी, मंत्री व भारदारत प्याखं हुहुं वइगु, प्याखं हुहुं हे वनीगु । विरह याना वइ-वनीबले जक प्याखं महू । द्योपिनि व ऋषिमुनिते प्याखं हुलेमो । बाजंया तालय् पला जक छिनावयेव गा । दैत्य व लाखेत धासा थगु स्वभाव कथं ग्यानापुक तितिन्हुया वइगु । तर, न्ह्याम्हं वये-वनेबले दबुलिइ छचा चाहिले हे मा । थ्व प्याखंया बाखं प्राचीन नाटकयथें जातक, पुराण व न्यँकँ बाखनं हे लिकया-तइगु ख । 'कर्वीरकुमार', 'मधुमालती', 'हरिश्चन्द्र', 'लालहीरा', 'मणिचूड राजा' इत्यादि थज्यागु हे प्याखं ख । प्राचीन नाटक आपाथें याना हिन्दी भासं च्वयातगु दु । 'गोपिचन्द गोरख विजय' बंगाली भासं च्वयातगु ख । 'महासत्वोपाख्यान्' व 'रत्नेश्वर प्रादुर्भाव' थें ज्यागु गुगुं–गुगुं नाटक नेवा भासं नं दु । तर, ज्यापु प्याखं थगु हे भासं जूगुलिं चुहा–चुहि, मचा–मिसा सकसिनं अपुक थुल । थ्व प्याखं सकसितं यगु व ह्यगु छगू कारण थ्व नं ख । तर, थ्व प्याखनय् मुख्यमुख्यपिं प्याखंमोतेसं हालीगु म्ये ला हिन्दी भासं हे हालीगु ख । म्ये वरु अनेक राग व तालयागु मजुसे दोहा जक जुइः—

हे सखीरी हो आकाश में तो बादल नाहीं काहेको बरसत बूंद।
काहे कारण गिरल आंसु काहे मन पछुताई ॥१॥
हे प्रीतम हो छइ महीना पुगन लागी राजा दंकिनी मारियो खाई
सोही कारण गिरल आंसु सोही मन पछुताई ॥ २ ॥

(मधुमालती)

हे लाल हो बालापनकी लागल पिरति कोई पूछल बात।
माता पिता बिछोड करलेउ कैसे कथौ दिन रात ॥१॥
हे हीरा हो एक ही रंगके पहिरन पहेलहउ चलो हो घोडाके पीठ।
रहनि चलिउ दूर ही देश कौने छुतावल प्रीत ॥२॥

हे विदेशी हो कौने दिशा से आई हो तुम कौन दिशा में जाई।
क्या हो तुम्हारा जातहि वंसी कौने कामले आई ॥१॥
हे राजा प्रीतमसेन हो पूर्व दिशा से आयल राजा पछिम दिशा हम जाई।
हमरा जात राजही वंशी मुलुक फिरनको आई ॥२॥

(लालहीरा)

हे बुद्धिसेन हो पासा खेलत पिताजी आई पासार्थकि च्याति दियो है।
ऐसा देश में क्या रहू भाइ अब हम परदेश जाइँ ॥१॥
हे राजकुमार सत्तलसेन हो आजकी रात में देश बाहिर शंख पीपलमुनि जाइँ।

जौन आगे पहुंचलता है उसको तहीं भेट करूँ ॥८॥

(सत्तलसेन)

ज्यापु प्याखनय् थुकथं दुहा ल्हाना न्हास-लिस यायेगु चलन दु। दोहा ल्हाइबले बाजं थायेमो। तर, चैनसिपाहीतेसं व घिन्तांमुनिचां हालेगु म्ये धासा थगु हे भासं जुइ। अन्नाजि ४५ दँ न्ह्यो छगू ज्यापु प्याखनय् घिन्तांमुनिचां नेपाली नं म्ये हागु दु। व म्येया धुवा थथे:—

"घिन्तांमुनि आयो म ता डरायो,
बाघ होइन भालू होइन किन डरायो।"

ज्यापु प्याखनय् दकले न्हाप्पां नेपाली म्ये हागु थ्व हे ख। थया दँ-यदँ लिपा घिन्तांमुनिचां मेगु नं छपु म्ये नेपाली हागु दु। व म्ये थ्व हे खः:—

"कता गयो त्रिशूली गङ्गा हिमालको पानी हाँ
पानी माग्दा जुत्तै भिज्यो पल्लो घरकी नानी
जाउँ वरु नानी बिरानो मुलुक ॥१॥
सुनकोसी जाउँला माछा मारी ल्याउँला हाँ
नानीलाई ताप्के भरी भुटी ख्वाउँला
जाउँ वरु नानी बिरानो मुलुक ॥२॥
फूलबारी जाउँला फूल टिपी ल्याउँला हाँ
नानीलाई कपाल भरी लाइदिउँला
जाउँ वरु नानी बिरानो मुलुक ॥३॥

ज्यापु प्याखनय् चैनसिपाहीं व घिन्तामुनिया तधंगु महत्व दु। स्वकुमितेत न्हीबेगु हे चैनसिपाहीते मुख्यगु ज्या ख। सिपाही जूगुलिं थुमिके सिंयागु तुप नं दइ। बापा ख्वा जक तोपूगु चिकिचापागु ख्वापा पुयातइ। छपा ख्वापातय् न्हाय् फसोसा मेगु ख्वापातय् म्हुतु बेकोया च्वनी। धात्थें धायेमासा थुपिं सर्कसय् पिहां वइपिं जोकरतथें च्वं। खँ ल्हायेत धासा तस्सकं हे चंख, यले बाथथें हे धूर्त। थुमिसं छुं पाथ्पीथ् वयेकातगु दइ मखु। गबलें निम्ह खँ ल्हाना, गबलें खँय्ल्हँय् भ्याल्य् च्वना प्याखं स्वयाच्वंपिं ल्यासेतत ध्याचू नका, गबलें म्ये हाला स्वकुमितेत हार्रहार्र न्हीका च्वनी। थुमिसं हालीगु म्येया छुं नमुना थन बीः—

(१) छंत बियगु भुलाय्गाया दोंगा जमान पक्का जुल रे॥
कासा मैजु छु खँ ल्हाना जवाफ जित बिव रे॥
आ हे वय्ला हनिचा वयला वयगु थेकान याव रे॥
(२) ब्याह याना स्वला मरुनि गुला दुम्ह मचा दत॥
थथिं जाम्ह मचा वाना मांम्हं मेथाय् पयून वन॥

प्याखनय् मचा जक म्हाइपुगु, आपा ख्वलु पिचागु लुसिधये सार्थं थुमिसं दबुलिइ वया हिसि दयेक, यइपुसे च्वंक खँ ल्हाना अथवा म्ये हाला स्वकुमिते म्हाइपु छ्याना बीगु।

नाटक शुरु जुइ न्ह्यो सूत्रधारया रूपय् थोल्हावयेगु वाहेक घिन्तांमुनिया नाटक नाप मेगु छुं सम्बन्ध मदु। तर,

घिन्तांमुनि मदुगु ज्यापु प्याखं प्याखंथें हे च्वनी मखु। प्याखं सिधयेव फुक्क प्याखंमोत दबुलिइ वया हानं छक थोल्हाइ। थ्व थोल्हाइबले सुनानं प्याखं हुलेमो। सकलें म्होलाक दना विन्ति याना च्वनी अले स्तुति यायेथें थज्यागु म्ये हालीः—

" जय जय देव शान्त मुरति जय जय जय भगवान
पार तरे जुल प्रभु तीर्थ धरम।"

म्ये हालेधुंका सकलें थथपिं दनाच्वनागु थासय् हे फन्नफन्न स्वचा चाहिला ल्हातं बँय् थिया अन्याइ। थ्व बँय् थिया अन्यागु पृथ्वीमातायाके बिदाबाजि कागु ख। धात्थें धायेगु जूसा प्याखं थन हे क्वचाइ। तर, थ्वयां भचा लिपा घिन्तांमुनि दबुलिइ वया स्वकुमिते नुगलय् हानं छक ल्यता बावयेका बी। घिन्तांमुनिया नाटक नाप विशेष सम्बन्ध छुं मरुसां ज्यापु प्याखनय् धात्थें मज्जा वइगु हे आतिनि। नगद आम्दानीया लँपु चालीगु नं थुकिं हे तिनि। तुति थेचुइका, जँ तोथुला, ल्हा व्वयेका, मिखा संका, छ्यौं बेकोयेका, नुगपाय् पिव्वया अनेक हावभाव व इसा याना कोकिं म्हंगलंथं मधुरं म्ये हाला वं प्याखं हुलीवले मन्त्र-मुग्ध जुया मिखा हे ल्हिमकासे स्वया-मच्वनीम्ह सु जक दइ! प्याखं हुहुं वना दबूया छ्चाखेरं च्वना स्वयाच्वंपिं ल्याय्म्हतेत रूमाल वांछ्याबीवले उकी पाँय्मोह पोचिना मबीम्ह सु जक दइ! घिन्तांमुनिया दबू सुकुली दुने हे जक सीमित मजू। प्याखं हुहुं व सुकुलिं नं प्याहाँ वं। गुगु

भयाया क्वे वना व प्याखं हुलीगु ख व भयालयं च्वना स्वया-च्वंम्हेसित पाँय्‌मोह कुर्का बीगु करं हे क्यनीगु। म्हिचाय् पाँय्‌मोह मतसे ज्यापु प्याखं स्वनीपिं ल्याय्‌म्ह-ल्यासेतेत गबलें गबले सीथें मह्लाला लिहां वयेमाला च्वनीगु। छाय्‌धासा धिन्तांमुनिं गबले सुयात तातुनीगु ख धायेफुगु मखु। धिन्तां-मुनिया पुलांगु म्ये थज्यागु खः—

(१) यकां तिकां करकाया पतासि हां
सिये मखंक यन रे, सिये मखंक यन रे ॥ धु ॥
कोथाय् वने बापा पिला खने हां
जि म्हाय् लुमंसे वयु रे, जि म्हाय् लुमंसे वयु रे ॥१॥
अहोसा भारी लाभा तरकारी हां
नये मखं गुन्द्राचैके लात रे, नये मखं गुन्द्राचैके लात रे ॥२॥

(२) सँ छचने ककीचा सिंच फाये नतूचा हां
म्ह छम्हं खनेदुगु न्हाय्‌कंचा
म्ह छम्हं खनेदुगु न्हाय्‌कंचा ॥१॥
चिनी साखलं वा बुये दुरुमहिं कोलं बुये हां
जाकिचुनं तुति सिले मह्लाला
जाकिचुनं तुति सिले मह्लाला ॥२॥

धिन्तांमुनिया म्येया लय् निगू किसिमयागु दु। छगू ला च्वे च्वंगु म्येयागु हे जुल। थुगु लयूयागु छपु न्हूगु म्ये स्वयेः —

"चीन व नेपा ततकेहें मखुला हां ?
गुलि बांलापिं गुलि हिसि दुपिं !
हिमालयं गथि चिना छधी यानातपिं।

माउ व महेन्द्र दाजुकिजा मखुला हां ?
गुलि जक जापिं, गुलि जक ह्लापिं !
पञ्चशीलया सूत्रे छपा जुयाच्वंपिं।

मञ्जुश्री व बुद्ध वहे छम्ह मखुला हां ?
गुलि ज्ञान लापिं, गुलि ध्यान गापिं !
संसारस शान्ति ह्यूत सिनासिना म्वापिं।"

२०१५ सालय् श्री ५ या सरकारया निमन्त्रणाय् चीनिया सांस्कृतिक प्रतिनिधि मण्डल नेपाल वबले नेपाल-चीन मैत्री संघपाखें ग्वगु स्वागत समारोहय् नासखलया कलानेत्री सुशीला मैजुं थ्व हे म्ये हाला धिन्तांमुनि प्याखं हूगु ख। चीनिया कलानेत्री आइतुह्ला मैजुं थ्व प्याखं सयेकावना चीनय् जक मखु बर्माय् समेतं हुला क्यने धुंकूगु दु। श्री जुजु श्री ५ महेन्द्र चीन बिज्याबले हुलाक्यंगु थ्व प्याखंया किपा तक नं वये धुंकूगु दु।

मेगु लययागु म्ये थुकथं ख :—

"हनं जगत जननी माता थुगु दुःख सुया न्होने ह्लाये ॥धु॥
माम मदु बुबा जि मदु जलखला इष्ट मदु

सुया भरे च्वना जीवन हने ॥ १ ॥
बालखया बखतस ज्ञान गुण जिनं मदु
अनाथया बखतस जोभन खेलस वन ॥ २ ॥
जलाखला पासापिनि कायमचा बुयावल
जि पापी मिसाया पुरुष हे मदु ॥ ३ ॥
लख मदु पुखुलिस न्याचा गथे च्वनी दैव
करमन धिक्कार जित जुल ॥ ४ ॥"

आ थ्व लययागु न्हूगु म्ये स्वये :—

"झी जुजु महेन्द्रया शुभराज्य अभिषेक खव ॥धु॥
हिमाल कुसा, समथल बसा, वांगु बन परवत तिसा
अति हिसि दुन्ह जुजु झीह्म थ्व जुल ॥ १ ॥
पिर्रति यासे, हरषन जुसे, कलस हायूका अति लस तासे
लसकस जुजुया याये झीसन माल ॥ २ ॥
झिग सपना थौं जुल बिपना महेन्द्रनाप जूगु थ्व मतेना
नेपाल कोथास हने झी दयमाल ॥ ३ ॥
स्वतन्त्र राष्ट्र छत्रपति जुजु, जय नेपाल छप्वा म्हुतु जोगु
जुजु परजाया जय जय जय जुयमाल ॥ ४ ॥ "

थ्व हे म्ये हाला सुशीला मैंजु श्री ५ महेन्द्रया शुभराज्याभिषेकया उपलक्ष्ये आयोजना जूगु विभिन्न लोकनाच व लोकगीतया प्रदर्शनी प्याखं हूगु ख। च्वे वंगु न्हूगु म्ये निप्पुं

जिं हे च्वयागु ख। थुकथं विभिन्न विषययात कया थज्यागु न्हूगु म्ये च्वयेगु ज्याया वगु दुसां तबि चिन्तामुनियागु पुलांगु म्ये आपाथें याना ल्यायह्म–ल्यासेतेत यइगु माया व मतेना सम्बन्धी म्ये हे खने दु। झी कवि चित्तधर हृदयं च्वयातगु म्ये हे नं माया व मतेनां जायाच्वंगु दु। बयकयागु म्ये थ्व हे ख :—

"हननन बाजन थाका हा जिमि पासा रूवयूकं रूवयूकं यन ॥धु॥
माम बुबां गुलि मतेना याना स्वांथें याना लहिनातह्म
हा याकचा गय् तइच्वन थें मन ॥ १ ॥
योथें नका योयोथें पुंकातह्म व अय्थय् धइगु मस्यूह्म
हा जिमि पासा रूवयूकं रूवयूकं यन ॥ २ ॥
झिताझिता गुलि लयूलयूताया पासा सकलें मुंका जुइह्म
हा विचरीनं गय् तइच्वनि वं मन ॥ ३ ॥"

थज्यागु म्ये मदयेकं ल्यायह्म–ल्यासेतेत चुम्मकं थें साले नं लां फइ मखु, अले इमि झिचाय् क्वाक्क तयातगु पाँय्मोह नं सुरुक्क पिल्हके फइ मखु। चिन्तांमुनिया हावभाव व कटाक्ष नं अथे हे कामोत्तेजक। प्याखं हुइं वना ल्यायह्म दाजुयागु न्यता तीगु, ल्यायह्म–ल्यासेतेगु रूवा स्वया मुसुमुसु हिलेगु, मिखा प्याखं हुइकेगु, तुगपा ब्वया क्यनेगु कम कामोत्तेजक मखु। चिन्तांमुनि थ्व रूप धारणा यागुया मुख्य कारण थ्व भारतीया सभ्य, सुसंस्कृत व परिस्कृत प्रतिमूर्ति जूगुलिं हे ख। अर्थात् भारती

प्याखं हुइके मदयेका बिसेंलि वयागु प्रेतात्मा थें जुया वगु थ्व घिन्तांमुनि प्याखनय् वयागु छुं चि स्वचाङ्गु स्वाभाविक हे ख।

घिन्तांमुनि प्याखं ज्यापु प्याखनय् दङ्गु छगू फुतकर प्याखं ख। हनुमांध्वाखाय् ज्यापु प्याखंया हाजिरी छाकवनीबले थ्व हे घिन्तांमुनि प्याखं जक हुइकीगु ख। अयसां तबि राणा शासनया छागु प्रतिबन्धं याना गुंपुह्नी जोछि व यँन्यापुह्नी जोछि ज्यापु प्याखनय् हे घाना सिबेत मेबले थ्व प्याखं क्यनेगु तागत सुयातं मरु। वीरशम्शेरया पालय् जूगु हीराचा भारनीया पवं लिपा चन्द्रशम्शेरया पालय् जूगु सबुजचा भारनीया पवं याना सकस्यां सातु वनाच्वंगु। दरबारय् दुने प्याखं छें थापना जुया दरबारियाते यब्बछे तालीमी नानीपिनिगु प्याखं व म्ये, हावभाव व कटाक्ष उपभोग यायेदसेंलि चन्द्रशम्शेरं जनताया निंति गुंपुह्नी व यँन्यापुह्नीबले जक प्याखं हुले व हुइके दुगु नियम दयेका बिसेंलि रासलीला समेत ह्रास जुयावन। चन्द्रशम्शेरं दयेकाथकूगु व नियम १९९६ साल तक सुनानं बदर याये मफु। २००० सालं दल्दोयाह्म कान्छाभाइ यागु घिन्तांमुनि प्याखं स्वया मोह जुया जिमि किजा कमलबहादुरया सुंसुं प्रगतिशील पासापिसं उम्ह कलाकारयात हया चाह्रस्या बखतय् भयाभ्री, खापाखिपा फुक्क तिना जिगु हे बैठकय् प्याखं हुइकल। ज्यापु प्याखं नाप फःया फुतकर प्याखंया रूपय् घिन्तांमुनि दकले ह्राप्पां प्याखं हुगु थ्व हे ख थें च्वं। वयां लिपायागु दंनिसें ज्यापु प्याखनय् घिन्तांमुनि खने नं मदयावन। थौंकन्हे थ्व प्याखं लोकप्याखंया रूपय् न्ह्याथासं हुइकाच्वंगु खनेदु। २०१६ सालय् शान्ति रक्षा स्वयं सेवक संघं सरकारी सहायता कया ग्वसा ग्वगु 'गोयात्रा इन्द्रयात्रा कला पुरस्कार समिति' या कार्यक्रम अन्तर्गत आश्विन १२ गते हनुमांध्वाखाय् जूगु घिन्तांमुनि प्याखंया प्रतियोगिताय् नासखलया कलानेत्री सौभाग्यवती मैजुं ह्रापा लाका तक्मा सहित २०० ।–दां नं पुरस्कार काल। व हे सालय् प्रजातन्त्र दिवसया उपलक्षे श्री ५ या सरकारया पुरातत्व व संस्कृति विभागं आयोजना यागु सांस्कृतिक प्रदर्शनीइ नासखलया कलानेत्री रत्नपूर्णा मैजुयात पदक प्राप्त जुल। वयां लिपायागु दँय् मैजु निर्मला देवीयात पदक वल। व नं नासखलयाह्म हे ख। ज्यापु प्याखंया ज्यू थें जुयाच्वंगु थज्यागु घिन्तामुनि प्याखं थौंकन्हेयागु नाटकय् दर्शन नक नं याये मरुगु साप हे नुगमछिनापुगु खँ ख। थौं खँ हे 'खास लेना, खास देना' धयागु जुइगु। घिन्तांमुनिया चमत्कारं लट्ठ याना स्वकुमितेगु क्वागु ध्वबा कुर्का कायेगु विचार हे मदये धुंकल। वरु अल्छिया पिण्ड जुया गबलें गबलें दृश्य त्वाह्लाना प्याखं क्यनेगु बेइमानी जक थौंकन्हेया गुगुं गुगुं प्याखं खलतेके खने दु।

ज्यापु प्याखं ला थौंतकं दनि। तर, नां जक ज्यापु प्याखं, प्याखंमोत फुक्क हे मेमेपिं। १९९६ सालया गुंपुह्नीबले

डिल्लीबजारया ल्याय्‌म्हतेसं बालकृष्ण समं च्वयातगु 'ध्रुव' नाटक ज्यापु प्याखं थें क्यना प्याखन च्वनेगु बांमलागु ज्या मखु धयागु आदर्श सकस्यां न्ह्योने तयाबिल। गङ्गाबहादुर बस्नेत, मुकुन्दनाथ शर्मा, पुष्करनाथ उप्रेती व चन्द्रमानसिं थुकिया मुख्यमुख्यपिं प्याखंमोत ख। पं. केशव हलुवाई थुकिया प्रमुखम्ह हर्ताकर्ता जुया इमित माक्को उत्साह व उमंग बिउगु ख। वया निदं–स्वदं लिपांनिसें नेपाली भासं नं ज्यापु प्याखं क्यनेगु चलन जुल। नापनापं अबलें निसें ज्यापु प्याखं ज्यापुते ह्लातं लाक्कायेगु जक मजुसे गुं पुह्ली व यँन्यापुह्लाबले चक्कं दबुलिइ क्यनेगु विशेषता छगू तोता मेगु छुं हे थुकी मल्यन। १६६७ सालय् कान्छाबुद्धं स्यंगु 'कर्मवीर कामेश्वरी' धयागु ज्यापु प्याखनय् प्याखं हुहुं प्याखंमोत वये–वने यायेगु मजुसे बाजंया धूनय् जक वयेगु–वनेगु जुल। म्ये नं फिल्मया नक्कल याना लय् तयातगु न्हूगु पहयागु म्ये हालेगु जुल। दोहाया परम्परा तन। चैनसिपाहीतेत घातय् यंकल। स्वकुमितेत ह्लीकेगु ज्या थिएटरय् थें कमिकं यात। पछिमाया थासय् तमल, बांसुरीया थासय् हार्बिन ला 'ध्रुव' प्याखनंनिसें हे प्रयोग जुया वये धुंकूगु ख। कान्छाबुद्धं पछिमा व बांसुरीयात वहिष्कार मयासां हार्बिनया नापनापं भ्वाइलिन नं दुथ्याका बिल। प्याखंया भाय् नं नाटकीय भाय् मजुसे खँह्लाबह्लाया भाय् जुल। मचांनिसें थिएटरय् च्वना नाटक सम्बन्धी तालीम कयाम्ह जूगुलिं

ज्यापु प्याखनय् सहेलीत तयेगु छगू न्हूगु परम्परा नं स्वना बिल। प्याखंया बाखं सहश्ररजनीयागु जूगुलिं जुजु, रानी, मन्त्री व मैच्चापिं हे मू प्याखंमो जुयाच्वनीगु परम्परा धासा उगु दंय् तकं ल्यना हे च्वन। वयां दँछि लिपा अर्थात् १६६८ सालं स्यंगु 'अनुराधा' प्याखं धासा मुक्कं हे सामाजिक जुल। व हे सालं पिदंगु मेगु प्याखं 'विद्यारत्न' नं सामाजिक हे ख। जुजु, मन्त्री व महारानीपिनिगु गुणगान व प्रशंसा नाटकया क्षेत्रं हाकुतिना वन, जन साधारणया जीवनय् जुइगु सामाजिक घटना हे प्याखंया विषय जुयावल। तर, २००७ साल तक उबलेयागु शासन पद्धति याना प्याखनय् गुगुं किसिमयागु राजनैतिक खँ जक स्वचाके मजिउगु मखु कि प्रचलित समाजयात नं आक्षेप याये मजिउ। अकिं राज व समाजयांत बाधा मजुइगु ल्याय्‌म्ह–ल्यासेया प्रेम व विधवा विलापथें ज्यागु साधारण खँ हे जक अबलेयागु प्याखंया कथानक जुयाच्वनीगु। तर, २००४ साल बैशाख १७ गते काठमाडौं उपत्यकाय् जूगु ऐतिहासिक सत्याग्रहं राणा शासनया नी बाराक्वारा संकाबिल। ल्याय्‌म्हतेके राजनैतिक जोश व होश पिदना वल। २००६ सालया यँन्याबले शिक्षित ल्याय्‌म्हतेसं याचिकु मजुसे क्यंगु 'समाज' धयागु प्याखनं नाटक परम्पराय् छगू न्हूगु हे अध्याय तनाबिल। थ्व प्याखनय् ब्वति कयादीपिं मुख्यमुख्यपिं व्यक्तित जीवन प्रसाद श्रेष्ठ, पन्नाकाजी शाक्य, प्रेमबहादुर श्रेष्ठ, हरिप्रसाद रिमाल, प्रचण्डराज व बाबाराज

भाज्जुपिं ख। थ्व प्याखं, स्वयेत ला, थ पासापिंत जक क्यनेत स्यंगु बइग प्याखं ख। तर, गुंपुह्नो न्ह्योने बगुलिं सरकारी प्रतिबन्धं मुक्त जुइगु उद्देश्यं गुंपुह्नीखुनु छन्हु पिदना प्याखं दिकाव्छत। थ्व हे प्याखनंनिसें तज्जायेक दबू दयेका प्याखं क्यनेगु चलन वल। प्याखंया कथावस्तु विधवा विवाह ख। विधवा विवाह धयागु ब्रह्मू व क्षत्रीते बाहेक नेपायागु मेगु फुक्क जातीया मं याये जिउगुलिं सरकारं थ्व प्याखं क्यनेगु स्वीकृति बियाहल। तर, जानकीप्रसाद प्रधानं व प्रेमबहादुर श्रेष्ठ सूत्रधारया भेषय् वया नाटकय् च्वयामतगु खँ धया सामाजिक कुरीतियात अप्रत्यक्ष रूपं भर्त्सना यायेगु ज्या यात। हानं मेमेगु प्याखनय्‌थें स्वांग जक मयासे दबुलिइ च्वना धात्थें हे छग हुखाय् संकमिनं बर्मा त्वनेगु व छपा देमाय् तया सकसिनं नयेगु नं यात। थुकिं याना तस्सकं खैलाबैला जुल। मोहनशम्शेरं शासन यासेंनिसें राजनैतिक चहलपहल मंमं थथ्याना बनाच्वंगु। अले छु मानि! हरेक स्वालं प्याखं स्वयेगु मांग यानाव्छत। फलस्वरूप कलाकारते सास थाहां वल। गुंपुन्ही सह्ला यायां हे वन। तर, यँन्यापुन्ही ला ल्यं हे दनि। थ्व यँन्या जोछि प्याखं क्यनेत अनेक विघ्न बाधाया सामना यायेमाल। २००३ सालया अन्त पाखे 'एक युगमा एक दिन एक चोटि आउंछ, उलट-पुलट उथल-पुथल हेरफेर ल्याउँछ' धयागु म्ये हाला भगवतीया प्रार्थना यापिं भयाखांनावास जुइमाल धासेंलि २००६ सालया मध्य पाखे

अपायूसकं छाक्क शासन जुयाच्वंबले थ्व क्वे च्वंगु पुच-म्ये हाला प्याखं शुरु यासेंलि विघ्न-बाधा नं गथे मवइ धाये! म्ये थ्व हे खः—

"नेपाया भी रक्त ख, भी मस्त ख, भी मस्त ख,
गुलि देना च्वने भी, पासा दना देश सो,
ल्हा ब्वयूका सताचोन मानं बीर दँ धका ॥धु॥

गुलि देना च्वना छ, ज्या यायूत मिखा कं, याक्नं कँ,
जुई सफल भीगु ज्या, कष्ट भीसं फयूमा ॥१॥
कष्टं हे जुइकी महान् उच्च व्यक्ति न्हि, महान् उच्च व्यक्ति,
थ्व हे सदां मने तया या छं ज्या पासा न्हि, या छं ज्या
पासा ॥२॥"

तथ्यंक छुं कारवाइ मयासे अनेक त्रास क्यना, बिक याना कलाकारते पाखें हे प्याखं भताभुङ्ग याकेगु नीति सरकारं यात। तर, प्याखंया च्वमि व कजी जीवन प्रसाद श्रेष्ठ भाज्जुं सिंहदरबारय् हजूरिया जर्नलया न्ह्योने दँवने मासां, थानाया हाकिम चन्द्रबहादुर नाप गरमागरम बहस यायेमासां भचा हे मग्यासे क्रान्तिकारी कलाकारते सहयोगं च्यान्हु यंकं प्याखं क्यना जनताया मांग पूरा यानांतुं तोतल। थुकथं ज्यापु प्याखं नं छको राजनैतिक हलचल हइगु विषय जुयावन।

२००६ सालय् 'समाज' नाटकं राजनैतिक हलचल हल। २००२ सालय् 'करुणा-कुञ्ज' नाटकं क्रान्तिकारीतेगु संगठन यात। १९९७ सालयागु प्रजापरिषद् काण्ड सिधसेंलि सूर्यबहादुर भारद्वाज, शम्भुराम श्रेष्ठ, पुष्पलाल श्रेष्ठ व जि समेतं प्यम्हेस्या सह्ला याना १९९९ सालय् बैशाखं छगू भूमिगत राजनैतिक संस्था दयेका। वयां छुं दिन लिपा राजाराम कर्माचार्य, भैरव-गोपाल वैद्य व कामाक्षा देवी ३ म्हेसित सदस्य दयेका संस्थाय् दुथ्याका। वयां लिपायापिं गुम्हंगुम्हं सदस्यते पाखें धोखा जुया संस्थाय् शिथिलता वगुलिं शिक्षा कया आवंलि सदस्य दयेकेबले तन्हु तक संगत याना आन्द्राभोरि सीका जक सदस्य दयेकेगु धयागु निर्णय जुल। थ्व निर्णय वर्ं छगू बैग प्याखं स्यना उकी ब्वति कापित ल्ययाल्यया सदस्य दयेकेगु धयागु विचारं २००२ साल पाखे जि 'करुणा कुञ्ज' प्याखं च्वया। नाटकय् अन्तर्जातीय विवाहया समर्थनया नापनापं क्रान्तिकारी विचार व भावनाया लँसा नं थाय्थासय् स्वथाना च्वंगु दु। तस्सकं उग्रवादी जुल धागुलिं भचा संशोधन यानालि जिगु हे छेँ स्यनेगु ज्या जुल। नाटकय् ब्वति कापिं मुख्य-मुख्यपिं पासापिं पुष्पलाल श्रेष्ठ, सूर्यबहादुर भारद्वाज, नन्दलाल जोशी, महेश्वरमान श्रेष्ठ, मदनलोचन सिंह व झुलेन्द्रमानपिं ख। प्याखं स्यनेगु ला छगू तोह जक ख, मुख्यगु उद्देश्य भूमिगत संस्थाया निंतिं सदस्यत ल्ययेगु जूगुलिं प्याखं पूर्वक स्यना क्यने मफुसां मूलगु उद्देश्य सफल हे जुल धायेमा। २००२ साल मार्ग

१४ गते जुद्धशम्शेरं पद्मशम्शेरयात श्रीपेच लल्हाना थ राजर्षि धायेका रिडी पाखे वन। वयां छन्हु न्ह्यो चान्हे 'साधु बिरालो' धयागु पर्चा ह्लेगु ज्या थ्व हे कलाकारतेसं यात। भूमिगत संस्था संघर्षया ल्यल्य् क्वब्वायेगु ज्या थ्व पर्चांनिसें शुरु जुल। वयां छुं दिन लिपा द्वितीय महायुद्धं सिपाहीत लिहां वल। इमिसं क्वनावगु तुप राणा सरकारया विरुद्धय् ल्हनेगु इमित अपील याना मेगु पर्चा पिहां वल। थ्व नं व हे कलाकारतेसं थाय्थासय् तिकेगु व ह्लेगु यात। अनंलि २००३ साल पौष १३ गते नेपायागु सर्वप्रथम सार्वजनिक पुस्तकालय 'प्रदीप्त पुस्तकालय' चायेकेत. व हे सालं सिलाचःह्रेया मेलाय् वइपिं यात्रुतेगु सेवा यायेत 'समाज सेवा संघ' चायेकेत व २००४ साल बैशाख १७ गते ऐतिहासिक सत्याग्रह यायेत नं थ्व कलाकारतेसं न्ह्याक्क हे ग्वहालि यात। थुकथं नाटक नेपालय् मनोरञ्जनया विषय जक मजुसे राजनैतिक संगठन व सामाजिक उत्तेजना ह्येगु छगू ज्याभः नं जुयावन। २००७ सालं लिपा ला जनताया राजनीतिक व सामाजिक जीवनय् छेंकिं तइम्ह राणा शासन कोदले धुंकूगुलिं मनं तुनागु विषय ल्यया निर्धक्कां प्याखं स्यनेदत। उकिं याना छभ्का ला गुंपुन्ही व यँन्यापुन्ही बले विभिन्न विषययागु प्याखं ख्वापत्ति धयाथें स्यनेगु ज्या जुल। तर, जन्मदाता ज्यापुते ल्हातं पिहाँ वने धुंकूगु थ्व प्याखं हाकनं गबलें इमिगु ल्हातय् मलात। आ ला थ्वं बिलकुल आधुनिक प्याखंया ख्वापालं पुने धुंकल।

पछिमा व बांसुरी गुलिगुलिसिनं जक ज्याय् छ्य। आपासिनं ला भाजु खलया पेवाथें ज्ुयाच्वंगु हार्बिन, तमल व म्वाइलिनं हे ज्या काइगु। कार्नेस कनाथ तपि नं दु। थुकथं नाटकं बुलुहुँ-बुलुहुँ तनावना च्वंगु स्वदेशी पहचहले कार्नेस कनाथं अन्तिम प्रहार यात। न्हापाथें न्हिने प्याखं क्यनेगु चलन नं मंत। २००६ सालय् पं. केशव हलवाइं स्यंगु 'रतन' व डम्बरमानं स्यंगु 'शबनम' धयागु थिएटरय् मिसातेसं सार्वजनिक रूपं ब्वति कया प्याखंया इतिहासय् छगू न्हूगु परम्परा स्वना बिल। अथे हे २०१४ सालय् ज्यापु प्याखनय् नं मिसातेसं दकले न्हाप्पां ब्वति काल। तर, गुम्हं मचात व गुम्हं वेश्यात जूगुलि हुल्याहा व मुल्याहात जक प्याखनय् च्वनी धका तनूतेके दयाच्वंगु मखुगु धारणायात जक तिब बीथें जुल। थुकिया विपरीत स्कूल, कलेज व सांस्कृतिक संघ पाखें क्यनीगु नाटकय् शिक्षित व सभ्य मिसातेसं ब्वति कयाच्वंगु दु, थ्व पक्कां ख। तर, कला जुया ब्वति कायेत छम्ह निम्हेस्यां बाहेक महिला संघया सदस्यतेसं हे नं हिम्मत याये मफुनि।

प्राचीन नाटक बुलुहुँ-बुलुहुं न्हनावंलिसे ज्यापु प्याखनं वया थाय् कार्कावल। रामलीला मचिमचाउ जुया वयाच्वन। हिन्दूस्तानय् रेलवे लाइन लाला हयाच्वन। अयूनं नेपालं कलकत्ता वनेत मुजफ्फरपुर तक न्यासि वनेमानि। अज्यागु वखतय् मणिकमानं कलकत्ताय् वना थिएटरया गतिविधि स्वया वया नेपालय् नं थिएटर स्यनेगु परम्परा स्वनाबिल। 'इन्द्रसभा' प्याखनंनिसें थिएटर दकले न्हाप्पां जनताया न्ह्योने न्ह्यब्वगुलि थिएटरयात लिपातक्कं इन्द्रसभाया प्याखं धायेगु चलन जुल। थ्व प्याखं पुवंक क्यनेत प्यन्हु बी। प्याखं पिदना थगु हे चुकय् निन्हु क्यनेधुंकूबलय् महाराजाधिराज पृथ्वी बीर विक्रम सतके-हगुलि प्याखं दिका नारांहिति दरबारय् क्यँवनेमाल। महाराजाधिराजं ५०००।- व मुमा बडामहारानीं ७०००।- जम्मा १२०००।- पाँय्मोह बियाहल। तिनिख्यलय् टिकटं प्याखं क्यनेगु बिचारं १९५८ सालय् सरकारी सिँ बस्सलपा धमाधम दबू दयेकेगु ज्या जुल। अबले हे देवशम्शेरयात पितिनाव्छत, चन्द्रशम्शेरया ल्हातय् शासन वल। अले प्राइममिनिस्टर चन्द्रशम्शेरं तिनिख्यलय् प्याखं क्यन धायेव हूलदंगा जुइ धयागु आशंका याना 'थ्यबा बिउम्हेसिथाय् यंका क्यँ' धका हुकुम बियालि थापाथलिइ थगु हे दरबारय् दबू दयेकेबिया प्याखं स्वत, १६००।- पाँय्मोह नं बियाहल। अनंलि राणाजीते विभिन्न दरबारय् व साहेबज्यूपिंथाय् प्याखं क्यनेगु ज्या जुल। गेहेन्द्रशम्शेरं थुकिया निंति थगु दरबारय् छगू थुलं दबू हे दयेकल। वय्क थ्व प्याखंया कजी नं ख धयागु गुम्ह-गुम्हस्यां धापू दु। थ्व म्ये-प्याखं ख। थ्वयया भाय् उर्दू धयागु मुख्यपिं मिजं व मिसा प्याखंमोतेसं ल्हाइगु थ्व खं सीदुः—

गुलफामः—" घर से यहां कौन खुदाके लिया लाया मुझे
नींद से आंख किसीकी नखोले कोठे पे ॥"

खञ्जपरीः—" सिर पे आंखों पे कलेजे पे बिठाउं तुझे
आ मेरे पास गले से लगाउं तुझे ॥"

वास्तवय् उगु हे ताकय् कलकत्ताय् अल्फ्रेड थिएटरय् ध्व प्याखं हुइकातगु जुयाच्वन। अकिं मणिकमानं कलकत्ता वंबले प्याखं स्वया प्याखंया सफू हया थन नं व हे प्याखं स्यनेगु व्यवस्था यागु ख। भाय् उर्दू जूगुया कारण ध्व हे ख। तर, प्याखनय् च्वति कापिं मनूते भाय् अशुद्ध जूगुलिं लिपा नूरुद्दीनयात सता भाय् शुद्ध यायेगु कुत यात। नृत्यया हाबभाव व प्याखंपाया निर्देशन याम्ह नन्दलाल बज्राचार्य। कालिमातिइ च्वंम्ह तुलसी मानन्धरया जो रामलीलाय् सुं हे मरु। व त्वाय् जूगुलिं नन्दलाल नं थुकी निपुन हे जुयाच्वंगु जुल। उकिं हे हावभाव व प्याखंपा स्यनेगु अभिभारा कागु ख। वीरशम्शेरया म्ह्याय् साहिला बडामहारानीयाथाय् नं ध्व हे हावभाव स्यनेगु ज्याय् वया जागीर नं दुगु जुयाच्वन।

नेपालय् दकले न्हापां क्यंगु ध्व थिएटर पहाडया कापिइ च्वंपिं नेपामिते निंतिं छगू अजुगतिं जागु खँ जुल। चक्कं दबुलिइ जक प्याखं स्वयेगु बानी जुयाच्वंपिं मनूतेत विभिन्न दृश्ययागु धकिं दुगु दबुलिइ प्याखं स्वयेदुगु इमि निंतिं छगू न्हूगु हे अनुभव ख। दरबारय् च्वंपिं रानी महारानी व केतितेसं जक ज्याय् छ्यलीगु क्रीम, पाउडरं छ्वालय् बुला इन्द्रया जवंखवं दनाच्वंपिं अप्सरातेत स्वया गुम्हेस्यां कतांमहि

धका च्वनीगु, गुम्हेयां किपा भापीगु हं। लिपा इपिं सनाहयेव तिनि मनू हे खनिका धका वाताहाँ च्वंच्वनीगु हं। थुकथं छुं दिन चहलपहल हयेधुंकालि ध्यबाया खेंय् कलाकारते त्वापु जुल ! छन्हु प्याखं खल हे कुचा दल। अले नूरुद्दीन, माहिला जोशी व सिद्धिमान स्वम्ह जाना 'शकुन्तला' व 'लैलामजनूं' निगू प्याखं स्यन। धकिया व्यवस्था यायेगुली नूरुद्दीनया जो सुं हे मदु धयागु मनूते धापू दु। लिपा माहिला जोशीं नूरुद्दीन नाप बाया वना अलग्ग हे प्याखं स्यन। नन्दलालं नं अलग्ग जुया हानं 'इन्द्रसभा' हे स्यन। थुकी इन्द्र जूम्ह जिमि भिंचा दाजु धर्मरत्न तुलाधर ख। तर, १९६७ सालय् वया अचानक देहान्त जूगुलिं वया किजा सिंहलालं पुनर्गठन याना १९७० सालय् श्री ५ त्रिभुवनया शुभ-विवाह महोत्सवया उपलक्षे तिनि-छ्यलय् धरग्वारायाथाय् दबू दयेका प्याखं क्यन। नन्दलालं नं 'इन्द्रसभा' प्याखं स्यंगु दु धयागु खँ वयागु प्याखनय् च्वंपिं प्याखंमोतेसं गुरु मरुगुलिं दुःख ताया वया नामं पिकागु रामायनीया ध्व म्ये सीदुः—

"केलटोल मासंगाल में नाम चलाया इन्द्रसभाका गुरु,
हाय गुरु नन्दलाल नर तन त्यागि गयो ॥
सरसट्ठी साल ज्येष्ठ सुदी षष्ठमि मंगलबार में
मध्यान्हके एघार बजे पचीस मिनेटको
अन्तर्ध्यान भयो हाय गुरु नन्दलाल……"

इन्द्रसभाया फय् तिब्वतय् तक नं थ्यन। नेपालय् प्याखं स्वया ल्हासा वंपिं साहुतेसं अन नं थ्व प्याखं स्यना क्यनेगु यात। थुकी इन्द्र जूम्ह जिमि हे पाजु बाज्या ज्ञानमानसिं तुलाधर ख। अनंलि थिएटर स्यनेगु ज्या भचा ठ्ठासुल। लगंयाम्ह भीमबहादुर धयाम्ह ग्वाबंजा थुगु विषये साहस याना न्ह्यचिलावगु ख। तर, सफल जुइ मफुत। मणिकमानया श्री ५ पृथ्वीवीरयाथाय् जागीर जुल। पृथ्वीवीर स्वर्गबास जुसेंलि फत्तेशम्शेर लाठं मणिकमान व नूरुद्दीन निम्हेसितं सता थगु दरबारय् प्याखं स्यनेगु ज्या बिल। नूरुद्दीन अनं हानं श्री ५ त्रिभुवनयाथाय् नारांहिति दरबारय् दुथ्याक वन। वनापं सिद्धिमान नं वन। मणिकमानं जक बागदरबारय् कान्छी मैंचा साहेबयाथाय् व छेत्रपातिइ कुलविक्रम राणयाथाय् नानिपिंत तालीम यायेगु ज्याय् छुं दिन च्वनालि बेपारया ज्या :ज्वना थुकिया लथ हे तोता बिल। नारांहितिइ च्वंगु तालीमघर खारेज जुसेंलि नूरुद्दीनया हानं सिंहदरबारय् जुद्धशम्शेरयाथाय् जागीर जुल। थुकथं नेपालय् थिएटरया परम्परा हपिं मनूते दरबार जक चाहिला न्हि वन। इमिसं स्वनाथकूगु निवय् लिपा आनन्द वस्ताद, बद्रि वस्ताद, बजीरमान, गोवर्धन व डम्बरमानपिसं थिएटर स्यना गुंपुन्ही मफ धायेका च्वंगु ख। तर, प्याखंया भाय् धासा उर्दू हे। दरबार पाखे जक गवलें–गवलें 'भर्तृहरि विनोद' व 'अशोकसुन्दरी नाटिका'थें ज्यागु नेपाली भाय्यागु प्याखं नं स्यं। तर, पिने निं १६८६ सालय् नंसालय् च्वंम्ह

नारांदासंतिनि नेपाली भासं थिएटर स्यनेगु यात। वं लिपा तक्कं गुलि प्याखं स्यंगु ख फुक्क हे नेपाली भासं स्यन। वयागु हे नक्कल याना १९९२ सालय् श्री ५ त्रिभुवन राज्यारोहण जूगु २५ दँ क्यंगु रजत जयन्तिया उपलक्षे व हे दँय् पिदंगु सभागृहय् धूंबाराहीचां 'हरिश्चन्द्र' थिएटर नेपाली भासं स्यना क्यन। अनंलि मेमेपिसं नं नेपाली भासं स्यनेगु यात।

थिएटर धयागु वस्तु हे विदेशी जूगुलिं थुकी हावभाव, तिसावस व धाँचाधिंचा नं फुक्कं विदेशी हे पह व। थिएटरया मुख्य विशेषता धकिनय् जूगुलिं धकिं दयेकेत न्याक्क हे ध्यबा तू। अकिं थिएटर वसेंनिसें लहरबहर व न्ह्याइपुकेया निंतिं प्याखं स्यनेगु खँ तनावन, ब्यापारी बिचारं थाय् काल। लिपा ज्यापु प्याखनय् नं थ्वया प्रभाव लात। स्यनेत आपा ध्यबा तूगु प्याखं स्वयेत नं यक्को ध्यबा माली धका धायेमागु हे मखु। थिएटर थिके, ज्यापु प्याखं दं। फलस्वरूप थिएटर धयागु दरबारय् जक क्यनेगु दरबारी प्याखं, ज्यापु प्याखं चाहिं सर्वसाधारण जनतां स्वइगु जनताया प्याखं जुया थ्व निगू प्याखनय् आपालं वर्ग भेद खनेदत। ध्यबाया ल्याखं बांला–बांमला बिचा याइगु सामन्ती व्यवस्थाय् थिएटर च्वन्ह्यागु प्याखं ख, ज्यापु प्याखं क्वन्ह्यागु प्याखं ख धका मनूते मत्तिइ नं च्वँवन। कलाया सूक्ष्म व सिर्जनात्मक सौन्दर्य सिकं कृत्रिम फ्किलिमिलि सौन्दर्यं मनूतेत अप्पो साल। कलाया तुयूगु न्यतालय् बिज्ञानया ह्याउँगु रङ्गं छिनाबिल। कला व

विज्ञान ल्वाकज्याना दुगु थ्व थिएटर प्राचीन नाटक व ज्यापु प्याखं स्वया वोंला, न्ह्याइपु—थ्व खँ पक्कां ख। तर, २००६ साल पौष २६ गते मोहनशम्शेरया जन्मदिं खुनु 'मोहन सिनेमा भवन' चासें लि थिएटर सिकं अप्पो वैज्ञानिक, अप्पो न्ह्याइपुगु, यइपुगु नँवाकिपा स्वया लय्ताये दत। अले ला थिएटर बिलकुल मयया वन, घच्वाया पुयावन। २००७ सालय् राणा शासन कोदसें लि ला राणाते हे कृपां बुगु, ब्वलंगु व म्वानाच्वंगु थिएटरयात अन्तिम प्रहार लात। दरबारय् च्वंपिं तालीमी नानीपिनि छिकिछ्याम् जक २०११ साल भाद्र ११ गते खुनु हिजहाइनेस फिल्ड मार्शल केशरशम्शेरया कला ज्येठी शाहजादी लक्ष्मीराज्यलक्ष्मीया देहावसान जुया शाहमहलया रंगशालाय् खिमिलां कसें लि तिनि तायेमंत। शाहमहलं पिहाँ वपिं कुमारी थापा व कुमारी कार्की धापिं निह्म तालीमी नानिपिसं श्री ५ महेन्द्रया शुभराज्याभिषेकया उपलक्ष्ये ग्वसा ग्वगु लोकप्याखं व लोकम्येया प्रदर्शनीइ नं ब्वनि कागु ख। नेपालय् थिएटरया अस्तित्व मंत धका नाय्खि च्वयेकेगु ज्या अबले हे जुल। थिएटरया अस्तित्व थुलि याकनं तनावनी धका सुनानं ह्मगसय् नं खंगु खइमखु। तर, जुइमागु जुल। नापनापं थ्वं प्राचीन नाटक कलाया कंलाय् जक ल्यंका वयात अनुसन्धान यायेगु विषय जक याना थ नापं तुं सति यंकल।

सिनेमां घापा जुया इतिमिति कनाच्वंगुलिसनं प्रजातन्त्र दया दरबारया महत्व क्वहाँ वंगुलि दरबारी प्याखं थिएटरं

अन्तिम सास ह्लात। तर, मेकथं हिलाहालां जुसां जनवर्गया प्याखं ज्यापु प्याखं आतकं म्वाना हे च्वनतिनि। अयूनं थौं नवाकिपाया हे राज्य जुयाच्वंगु दु, नवाकिपां हे बय् पुयाच्वंगु दु। तर, नवाकिपाया नक्कली कला स्वस्वं वाक्को वया कलाप्रेमीतेसं नाटक पाखे नं गाक्कं योपह क्यना वयाच्वंगु खनेदु। थौंया नाटकय् धकिंया लिधंसा कया दृश्यावलोकन मयासे प्राचीनताया पलाखय् वना अभिनय याना हे स्वकुमिते ध्यान साला कायेगु व इमित प्रभावित यायेगु कुत यानाच्वंगु दु। थज्यागु नाटकया परम्परा १९९५ सालय् बालकृष्ण समं थम्हं हे च्वयागु 'मुकुन्द इन्दिरा' नाटक स्यना क्यंसांनिसें शुरु जुगु ख। वास्तवय् 'ध्रुव' नाटकया कार्यकर्तातेसं थ्व श्रेय कायेत्यंगु ख। तर, नाटक क्यने मलावं हे थुकी ब्वति कयाच्वंपिं छह्म निह्म मुख्यपिं प्याखंमोनेसं 'मुकुन्द इन्दिरा'य् ब्वति कावंगुलिं व अभागीतेसं थ्व श्रेय कायेमखन। तर, व कार्यकर्तातेसं नाटक क्यना थुगु श्रेय कागु हे जुसांतबि न्हूगु पहयागु नाटक च्वया नाटकया न्हूगु परम्परा स्वनेगु श्रेय ला वर्तमान नेपालया स्योह्म नाटककार बालकृष्ण समयात हे बीमा। छगू खँ, ३० दँति न्ह्यो गुरु पुरोहित भरतराज खजाञ्चीं थ हे परिवारयापिं म्ह्याय्मचात व भौमचात तया 'चैतन्यमुनि' धयागु पुघा प्याखं स्यंगु दु। नाटकय् मिंप्यह्म मिंन्याह्म मिसातेसं ब्वति कागु जुयाच्वन। व नाटक भरतराजं दिल्लीबजारय् थगु हे छेँ स्यंगु ख। स्यंह्म व हे। थकी ब्वति

कापिं फुक मिसात जक। भरतराजया कलातं हे नं थुकी ब्वति कागु दु धयागु न्यनेदु। थ्व नाटक थुकथं तस्सकं हे दुबिस्तागु जूसां श्री ५ त्रिभुवनं अन हे छे स्वया बिज्याना नं हानं छक दरबारय् सता स्वया बिज्यात। थुगु दृष्टि स्वत धासा भरतराजयात आधुनिक नाटकया क्षेत्रय् डम्बरशम्शेर धायेमा। छाय्धासां भरतराजं नाटक स्यंथें डम्बरशम्शेरं थिएटर दलि हे दुबिस्ता याना थथाय् स्यंगु दु।

'मुकुन्द इन्दिरा' लिपा 'प्रह्लाद', 'सहनशीला सुशीला', 'लक्ष्मीपूजा', 'उ मरेकी छैन', 'अमरसिंह', 'अन्धवेग' व 'भीमसेनको न्याय' नाटकं थ्व परम्परायात तर्पं तल। पूधा प्याखंया अभावं याना ला मस्यु, थौंकन्हे गुंपुह्री व यँन्यापुह्रीबले सिबेत मेबले छधा प्याखं जक क्यंगु खनेदु। आपालं लिपा 'म' स्वयेदत। अनंलि हानं यक्को लिपा 'मुटुको व्यथा' खनेदत। मेगु पूधा प्याखं स्वयेत हानं गुलि पीमालीगु थें मस्यु। नाटकयात प्रोत्साहन बीगु उद्देश्यं शान्ति रक्षा स्वयं सेवक संघं (केन्द्र) २०१७ सालय् नाटकया घेँघेँबह्ला नं याकूगु ख। थज्यागु नाटक स्यनेगु चलन नेपायागु हे चाय् बुयावगु मखु, बकंछि तापागु पाश्चात्य देशं हिन्दूस्तानय् वया हिन्दूस्तानं तिनि नेपालय् वगु ख। थौंयागु युग थज्यागु हे नाटकया युग ख। तर, नवाकिपाया प्रभावं व मनोरञ्जन करया नीति याना नेपालय् नाटक ब्वलने मफुनि। थुगु बारे साहित्यशास्त्री, धर्मशास्त्राचार्य, संस्कृत मनीषी

श्री बदरीनाथ भट्टराइं धयातगु थ्व खं बिचार यायेबह जू:—"थौंकन्हेयागु शिल्पय् ला विदेशयागु नकल जक खनेदु। गनं यूरोपयागु धाँचा जूसा गनं अमेरिकायागु। विदेशयागु कला शिल्प स्वहे मस्वयेगु धयागु मखु। तर, वया ल्यूल्यू वना स्वदेशी छाप लिकया छ्वयेगु व न्हूगु प्रणाली पिकाये मफइगु नपुंसकता ख।" ख ला थ्व खँ शिल्प कला व वास्तु कलाया बारे धयातगु ख। तर, थगु हे विशेषता दुगु नाट्य कलाय् नं थ्व उक्ति सच्छिब्वे सच्छि चरितार्थ हे जू।

संसार परिवर्तनशील। समय हिलाच्वनी। अबलेथें आ मजुइ धुंकल। परिवर्तित संसारया प्रभावं नेपाया काया नं हिले धुंकल। राष्ट्रिय भावनां देश उन्नति व विकासया लँय् न्ह्यब्वांवना च्वंगु दु। २०१६ साल फागुन ५ गते सिंहदरबारय् बिलायती बैठकय् सांस्कृतिक संस्थाया प्रतिनिधिते न्ह्योने नोवाना अबलेयाह्म शिक्षा मन्त्रीं धागु दु:—"मेमेगु देश जो जुइत भीत न्याक्क समय मालीतिनिसां संस्कृतिइ भीपिं सुं स्वया क्वे मला।" वर्तमान श्री ५ या सरकारं नं सांस्कृतिक पुनरुत्थान पाखे गाक्कं ध्यान बियाच्वंगु खनेदु। नाटकया उन्नति नं सांस्कृतिक उत्थान व उन्नतिया दुने लागुलि श्री ५ या सरकारं थुकी नं अवश्यनं ध्यान बी धयागु खँय् भ्या हे शंखा मरु। तर, प्राचीनतायात पाचिना थगु हे पह व थगु हे विशेषता मक्यंकं थौंयागु वैज्ञानिक युगय् सांस्कृतिक क्षेत्रय् नं मेमेगु राष्ट्रया जोलाके फइ धायेगु वें खँ हे जक जुइ। श्री ५ या सरकारं थ्व खँ

बांलाक थू। सांस्कृतिक प्रदर्शनीइ स्वदेशी कलायात बीगु विशेष प्राह्यता थुकिया ज्वलन्त प्रमाण ख। श्री ५ या सरकारं प्राचीन नाटकयात हानं छक जीव दान बिया संसारया न्ह्योने नेपाली नाटक ब्वया क्यनीतिनि धयागु आशा दु। श्री ५ या सरकार पुरातत्व संस्कृति विभागं धयातगु नं दु :—"नेपाली संस्कृतियात प्रेम यायेगु, नेपाली संस्कृतियात ब्वलंकेगु देशया इज्जत व गौरव थकायेगु ख, संसारया न्ह्योने थगु छ्यों धस्वाकेगु ख।" मेगु नं :—"नेपाली संस्कृतिया आधारस्तम्भय् नेपाली पहयात कायम याना नेपायागु गौरवया पाठ झीसं झी सन्तानयात मबिल धासा उकिया जवाफदेही झीपिं हे जुइमाली। इलं लाबले हे होश यायेफत धासा जक झीगु संस्कृतिया रक्षा व प्रगति जुइ।" २०१८ साल कार्तिक ८ गते राष्ट्रिय नाचघर उद्घाटन याना बियाबिज्यागु भाषणय् श्री ५ महाराजाधिराजं नं हुकुम जूगु दु :—"आयात झीगु दकले तधंगु समस्या देशय् आर्थिक उन्नति यायेगु व सकसितं मेमेगु सभ्यगु देशया जनतां उपभोग यानाच्वंगु जीवनयात मागु बैज्ञानिक सुविधा दयेकेगु ख। तर, थुलिं जक झीगु धात्थेंगु विकास जुइ मखु। झीसं मेमेगु उन्नतिया नापनापं थगु भावनायात विकास यायेगु नं उत्तिकं हे आवश्यक जू। अलेतिनि झीगु विकास पूवनी। थ्वया निंतिं मेमेगु नापनापं झीगु संस्कृति व राष्ट्रियताय् दनाच्वंगु नृत्य, संगीत व मेगु कलात्मक प्रदर्शनयात नं झीसं प्रोत्साहन बीमागु दु।" अकिं सरकार व जनता

निखलसिनं नं झी जुजुयागु थ्व विचारया ल्यूल्यू पला छिना वनी धयागु आशा दु। श्री ५ बडामहाराजाधिराज पृथ्वी नारायण शाहयागु दिव्य सन्देशय् नं विदेशी नाचगानयात हाकुतिना स्वदेशी नाचगानयात ब्वलंकेमा धयातगु दु।

●

※ इन्द्रसभा सम्बन्धी खें च्वयेत नन्दलालं स्यंगु इन्द्रसभाय् इन्द्र जूम्ह दाजु धर्मरत्नं व इन्द्रसभाया प्याखं व नन्दलालया रामायनी तकोमछि स्वया दीम्ह श्रद्धेय मां लक्ष्मीनानीं आपालं ग्वाहालि यानादीगु दु। रामायनी म्ये हे नं मामं हाला न्यंका च्वगु जिं ल्ह्ययाकयागु ख। स्वर्गवासी नन्दलालया कायभाजु जगतलालं व स्वर्गवासी मणिकमानया कायभाजु डम्बरमानं नं थुगु विषये माक्को खँ कनादीगु दु।

नेपाली भाय्यागु चिन्तांमुनिगा म्ये नं मामं हे हाला न्यंकादीगु ख।

❀✶❀

प्याखंमोत

१. वसुभूति गन्धर्वराज
२. चन्द्रप्रभा—वसुभूतिया कला
३. रत्नावलि— " म्ह्याय्
४. रतिकला—चन्द्रप्रभाया सखी
५. गुणभूति— " "
६. चित्रलेखा—रत्नावलिया सखी
७. अनंगलेखा— " "
८. गन्धर्व शुभाकर द्वारपर

१. कीर्तिवर्मा जुजु
२. कामलता—कीर्तिवर्माया कला
३. रत्नमंजरी— " म्ह्याय्
४. ज्ञानकला—रत्नमंजरीया सखी
५. धीरबुद्धि मंत्री
६. कामदत्त कोतवार

१. मदनसुन्दर जुजु
२. मानकला—मदनसुन्दरया कला
३. मोहकला—मानकलाया सखी
४. ज्ञानसिद्ध मंत्री
५. वेगराज कोतवार

१. रत्नचूड नागराज
२. मणिभद्र
३. गणभद्र

१. सुबाहु दैत्य
२. भीमकर्म्मा राक्षस
३. घोरकर्म्मा राक्षस

महाद्यो, पार्वती, सरस्वती, नारद, हिमालय, मेना, शिवभक्त, शुद्धचित्त, ज्ञानकर, हलुवा कलुवा खुँ, घमण्डसिं महाँ, जिओसिं कार्मसिं नाय्, मानदेओ ज्ञानदेओ रामदेओ भायदेओ संज सिपाइ, भीमनाद् राक्षस, विकटमुखी राक्षसी, कुम्भोदर स्फूलोदर, जया विजया, जोतिक, दिदि, ख्या, कवं, भल्या व मेमेपिं ।

रत्नेश्वर प्रादुर्भाव

श्री नृत्यनाथाय नमः ।३।

(थन नान्दि श्लोक)

अमृत कर कलानं स्वर्नदीया तरंगं
सिरस अतिन शोभा ग्वह्नया भूत संगं ॥
गओरि अरध देहं याक तीसा भुजंगं
ओम्ह्या चरण सेवा याय जि भक्ति रंगं ॥

(थन नान्दि)

॥ मे ॥ राग मालओ ॥

(ज) जय जय नटपति
(पं) निरगति ह्मया गति
(ए) जगतस मंगल
(अ) यात दको रसया भार
(ख) शिर सुशोभित गंग तरंग चन्द्रया खण्ड
(प) गओरि बह्नि ह्मस ;
(ढ) संसारस मजुओ ग्वह्म वस ओह्म जुल जगतया सार
(ख) राज राजन भगति तस्य थम जयप्रकाशन ह्माढ

विघन नाशन याओ मारन भक्त रहलपे माल ।
जय जय नाथ महेश

(अ) वृषभया ह्मस गल
(ए) प्याखन रसन हुल
(पं) प्रमथया संगन
(अ) मोल माल भिङ वान
(ख) भसम लेपित अंग तिसा भिङ भुजंग
(प) ओसत मदु ह्मस
(ल) ओसया साज भिङ धुछेगुलि रूप असमान

(थन सूत्र प्रवेश)

॥ मे ॥ राग नाट ॥ ए ॥

प्रथमस सरसन जुल परवेश ।
अरध नारीश्वर नटनया छेस ॥
कुतकु विघन भय अति भिङ वेश ।
शिरस देवया खुसि तस्य भगणेश ॥
सूत्र जुसे दको थान कायाओ महेश ।
रस दको परगत याङाओ विशेष ॥
धुछेगुलि जलि ङसा जोना भुजगेश ।
ल्हाकह्म भगत जयप्रकाश नरेश ॥

(थन पुष्पांजलि श्लोक)

(थन नटी ओओ)

॥ तिप ॥

(थन देश वर्णना)

॥ मे ॥ राग काफि ॥ प्र ॥

नगर लक्षण कान्तिपुर भिङ ।
पुरन्दरपुर गन जुइओ थथिङ ॥
तलेजु बिज्याक थन कुमारी सहीत ।
पशुपति गुह्यश्वरी जगतया हीत ॥
धरमस रस जुओ जन गुण थूल ।
महानदि निखे दून पुण्य भूया मूल ॥
अधिपति जयपरकाश सुधीर ।
कविया वचन भिङ धरम सुथीर ॥

॥ मे पु ३ ॥

(थन राज वर्णना)

॥ मे ॥ राग सोरथ ॥ चो ॥

रविकुल कमलया याक विकाश ।
राज वर सुन्दर जयपरकाश विष्णु समान ॥ ध्रु ॥
कुल देवी भजनस मन थिर याक ।
नीति निपुन जुओ गुनिह्मओ जाक ॥

पृथिविस जुओ ओस इन्द्र समान।
अरजुन शतुलया तुर याक दान ॥
परजन लहिकन यात गुलि मान।
कविन सियाओ ल्हाल थुल सत ज्ञान॥

॥ मे पु ४ ॥

(थन सूत्र नटी न्हाक)

॥ मे ॥ राग नाट ॥ प ॥

मनस मरस यासे ओङाओ सभास।
रिक्षय यातके नुयो जय परकाश ॥
रत्नेश्वर उदभव प्याखन प्रकाश।
याओ थमन प्रिय जश लाय आश॥

॥ मे पु ५ ॥

॥ छु १ ॥

(थन महादेव पार्वति जया विजया कुमोदर स्फूरोदरया प्रवेश)

॥ मे ॥ राग वलालि ॥ चो ॥

ईश्वर भुवनस जुल परवेश
नटनया क्लेंस थनि शिव भिङ बेश ॥
परिजन सहितन सरस जुयाओ
जयप्रकाशन ल्हाल रसिक खङाओ॥

(थन विश्राम)

(थन महादेवया महिमा श्लोक)

(थन महादेव पनि कैलाश भुवन श्रों)

॥ मे ॥ राग आसावलि ॥ लं ॥

मनस रसन दन प्रिय नुयो थओ गण
मुनकसे सोय नट रंग ॥
गिरिवर भुवनस जुस्ये चोने गुण वस
दयंकसे रसया तरंग ॥
दयालछिमिया धनि रसिक जनया मणि
जय परकाशन ल्हाय ॥
भगतिस रट जन लखलपे थम अन
सुर रिपु विनासन याय ॥

॥ छु २ ॥

(थन पर्व्वत तय)

(थन महादेव पनि श्रोश्रो)

॥ ह्युथु मे ॥ राग आसावलि ॥ लं ॥

मनस रसन दन प्रिय नुयो ॥

(थन भूत निह्म दथुनं श्रोश्रो)

॥ तिप ॥

(थन प्रमथगण पनिसेन प्याखन हुश्रो)

॥ मे ॥ राग गौरि ॥ चो ॥

आओ सोहुने नट भाव सार रे ॥ ध्रु ॥
प्रभु छिन जगत पति भगत जनया गति
याओ छिन जिपनि उधार ॥
रसिक जनया गति दयालछ्मिया पति
नृपतिस याओ भव पार ॥
(थन प्रमथगण पनि भक्त उद्धार यायत श्रों)

॥ तिप ॥

(थन महादेव पनि काशी क्षेत्रस श्रों)

॥ मे ॥ राग मारुवा ॥ प्र ॥

प्रिय नुयो ओने छन रस मन याओ ॥ ध्रु ॥
गुण गुलि गण दत तिरथया मूल खत
वरणा असिओ नापलाक ॥
जुल मन सोय रट प्ररयस थिर खत
अन चोने भिङ गुण लाक ॥
नेपालया अधिपति दयालछ्मिया पति
जयपरकाशन ल्हाक ॥
कनक रतनमय कुतकल पाप भय
पेगुलि पदारथ लाक ॥

(थन पर्व्वत लिकाय)

॥ लु ३ ॥

(थन देवल नदी तय । थन हिमालय मेना शुद्धभाव
शुद्धकर्म्म भल्या निह्म रत्न कुबुयाश्रो श्रोश्रो)

॥ मे ॥ राग श्री ॥ चो ॥

प्रिय नुयो थनि ओने भिजिस मुङाओ ॥ ध्रु ॥
गन दत सुर नदि तिरथया राज
अन शिव भजलपे साध याय काज ॥
दया लछिमिया प्रभु नृपतिन ल्हाक
ओस दरसन यासे पदारथ लाक ॥

॥ मे पु १० ॥

(थन मणिकर्णिकास हिमालयन स्नान याक)

॥ तिप ॥

(थन भल्या पनिसेन दको सकलें दोचिङाश्रो तश्रो)
(थन भल्या पनि निह्मं छुखे छुखे चोङ)
(थन हिमालय मेना निह्मसेन भजना याक)

॥ मे ॥ राग मारुधनाश्री ॥ प्र ॥

शिवया पारि पले जिन भजलपे यासे मानस थीर ॥ ध्रु ॥

काम आदिन जयलपे आओ
चिसे जिह्म रिपु वीर ॥
भव भय मदयके सुख थन लाय
ल्हाकह्म भूपति वीर ॥

(थन हिमालय मेना निह्मसेनं ध्यान याङाओ चोन)
(थन प्रमथगण दको ओओ)

॥ तिप ॥

(थन भूत पनिसेन ख्याय भाओ)
(थन ख्याल मालको)
(थन कुम्भोदरादि प्रमथगण जुओ दथुनं)
(थन महादेव प्रत्यक्ष जुओ दथुनं)
(थन हिमालय मेना निह्मसिनं महादेव पूजा याक)

॥ तिप ॥

(थन महादेव अन्तर्धान जुओ)

॥ तिप ॥

(थन हिमालय पनि थओ देश ओं)

॥ मे ॥ राग कोलाक ॥ चो ॥

शिव परसन जुसे बिर बरदान
प्रिय जुयो नगरस दयिओखे मान ॥

जयपरकाश नृप इन्द्र समान
जुल शिव भजनन दत भिन ज्ञान ॥

॥ मे पु १२ ॥

॥ लु ४ ॥

इतिश्री नेपालेश्वर महाराजाधिराज श्री श्री जय जय प्रकाश मल्ल देव विरचित श्री ३ रत्नेश्वर प्रादुर्भाव नाम नाटक प्रथमोङ्क ।

॥ अथ द्वितीय दिवसे ॥

(थन नान्दि)

॥ मे ॥ राग भैरव ॥ झ, प्र, अ ॥

जय जय ईश्वर जय गौरिनाथ ॥ धु ॥
भूतसंग यासे नटन याक नित्य गोह्मनं
नव रस संजुत अतिन शोभनं ॥
दुरित भंजन भगत रंजन
दैत्य गण मद नाशनं ॥
सार काज भाव सिरस रंग याक ओह्मनं
भुवन सुन्दर जगत कारणं ॥
ओह्मस भावन सुखया साधन
ल्हाक नरपति राजनं ॥

(थन वसुभूति गन्धर्भराज चन्द्रप्रभा रतिकला गुणभूति गन्धर्भ शुभाकर द्वारपालया प्रवेश)

॥ मे ॥ राग जयजमन्ति ॥ चो ॥

वसुभूति नाम जुल गन्धर्व राज
परवेश रंगभूस यासे भिङ साज ॥

ल्हाकह्म सुमति जयपरकाश राज
सरस जुयक याक थओ कुल काज ॥

॥ मे पु १३ ॥

(विश्राम)

(थन गन्धर्भ राजा पनि गन्धर्भ लोक श्रों)

॥ मे ॥ राग सोरथ ॥ ख ॥

चोने नुयो देशया शोभा सोयाओ ॥ धु ॥
मानन मन तय हितह्मस जिन आओ
थास वेल गुण सियाओ ॥
जयपरकाशन रस गुण ल्हाङाओ
नीति कारज भिनकाओ ॥

॥ लु १ ॥

(थन नदी सिमा देवल तय)

(थन शिवभक्त शुद्धचित्त शानकर पनि शिला चा चोङ श्रोओ)

॥ मे ॥ राग मारुवा ॥ ख, प्र ॥

जुयुओ दको पाप खण्डन
मनस रसन थङाओ ॥ धु ॥
शिव पूजा थनि याय सरसन
नुयो फिजिस ओङाओ ॥

मरि चेल साखल ब्यालपात फलफुल
छासे तय भाओ तयाओ ॥
भिङ फल लाय तन मन चोने
अन जागरना याङाओ ॥
नृपति जयपरकाशन ल्हाक सिय
शिवरात्रि यज्ञ उति ताओ ॥

॥ मे पु १५ ॥

(थन शिवभक्त पनिसेन स्नान याक)

॥ तिप ॥

(थन महादेव पूजा याक)

॥ तिप ॥

(थन शिव शिव धक देवया नाम कायाओ चोङ)

॥ मे ॥ राग बरारि ॥

शिव शरण भजन याय पालि पले भावनं ॥ धु ॥
भक्त जनया पाप हरन दैत्य नाश याक थमनं
ओह्म भजन याय रसन थास थास माननं ॥
ब्रह्म आदि देओ गणन ध्यान यासे चोङ मनन
ल्हाक जयप्रकाशमल्ल देव राज राजनं ॥

॥ मे पु १६ ॥

(थन कल्लुवा हल्लुवा खुँ निह्म ओओ)

॥ मे ॥ राग गौदामालओ ॥ चो ॥

हरुवा आओ ओने रस याय
थनि जिन धल दङ पनि लाय ॥ ॥ धु ॥
देवयाके छासे तयागुलि खुसे काओ
सुखन फुथङ नय स्वय थओ दाओ ॥
नेन्हु दत थान लाक नसा मदयाओ
मनसे मजिओ चोने नृपतिन ल्हाओ ॥

॥ मे पु १७ ॥

(थन खुपनिस शरिरन पिहाँ ओओ भाव)

(थन पाप पनि दयुनं ओओ)

(थन पाप निह्मं छखे चोङ)

(थन कल्लुवा हल्लुवा खुँ दं। ह्लहा ओं)

(थन देवलस दुहायाओ शिवलिङ्गस कपालन थियाओ विभुतिन
कितकाओ नैवेद्य दको खुयावो पिहा ओयाओ नय
यात चोङ पाप पनिसेन खङ)

(थन खुपनिसेन नैवेद्य नय भाओ)

(थन पाप पुरुष अन्तर्धान जुओ)

॥ झाक ॥

(थन खुँ निम्हसेनं शिव शिव धक देवया नाम कयाओ देवल
ङ्याओ जुओ)

(थन खुं निह्मं शिव शिव धक देश्रोया नाम कायाश्रो गोल
तुलाश्रो सिक दिव्य रूप जुश्रो)

(थन कुम्भोदर स्फूलोदर प्रमथगण निह्मं दथुनं श्रोश्रो)

॥ तिप ॥

(थन प्रमथगणन उद्धार जुश्रो पनि विमानस तयाश्रो एङ भाश्रों श्रों)

॥ तिप ॥

(थन घलं दङ पनि दङाश्रो सोक:)

(थन श्राकाश वाणी जुश्रो)

(थन शिवभक्त पनि श्रंदोलन थश्रो छे श्रों)

॥ मे ॥ राग प्रथमंजलि ॥ ख ॥

शिव सचरित खङा अतभुत आओ
झिजिसं जनम ओन धरम याङाओ ॥
अधम खु घातन भिङ गति लाक
सिय मफु धरम गति नृपतिन ल्हाक ॥

॥ मे पु १८ ॥

(थन देवल नदि लिकाय)

॥ लु २ ॥

(थन वसुभूति गन्ध पनि श्रोश्रो)

॥ ह्वथु मे ॥ राग सोरथ ॥ ख ॥

चोने नुयो देशया………

(थन गुणभूति सखी पनि स्वान काल श्रों)

॥ तिप ॥

(थन वसुभूत्युक्ति श्रृंगार)

॥ मे ॥ राग केदारा ॥ चो ॥

ङेङ छन जि वचन सुन्दरी आओ ॥ ध्रु ॥
मन जि विकल अति जुल स्वसे छन ख्वाल
रस तय भाओन माल ॥
रति रस बिसे भति प्रभु थओ बस याय
जय परकाशन ल्हाय ॥

(थन चन्द्रप्रभोक्ति श्रृंगार)

॥ मे ॥ राग ललित ॥ प्र ॥

विनति वचन रे ङेङ छिन प्रभु रे
गुण जि मसया आओ रे ॥
स्वओ असयानि रसिक मजुया रसया रिति
मदु ॥ थिति॥ मदया जि थन ॥
सुन्दरी मजुया रे भाओ जि मसया रे
मनन मफया छाय रे ॥

अति हठ यायमते छिन रसया ख सया मखु
मन तसे ल्हाक भूपन ॥

(थन गुणभूति सखी पनि श्रोश्रो)

॥ तिप ॥

(थन वसुभूति गन्धर्व पनि स्थानान्तर श्रों)

॥ मे ॥ राग धनाश्री ॥ प्र ॥

रस मन ज़ुल ओने मेव थास याय काज
चोने नुयो अन याङाओ विलाश ॥
दयालछिमिया प्रभुम्ह्न ल्हाल नीति गुण
रसिक जन वश याय माल ॥

॥ मे पु २१ ॥

॥ लु ३ ॥

(थन रत्नचूड नागराजा मणिभद्र गणभद्रया प्रवेश)

॥ मे ॥ राग मालुवा ॥ चो ॥

रसन मनस थन ज़ुल परवेश
फणिया रतन पनि मणिमय वेश ॥
काम छति रसिकन मदु ध्व समान
नृपतिन ल्हाल गुण ज़ुर परमान ॥

(रत्नचूड पनि थश्रो राज्य श्रों)

॥ मे ॥ राग आसावलि ॥ प्र ॥

फणि गण पनि झिजि रसन दुङाओ ॥ ॥ ध्रु ॥
मणिमय भवन ओङाओ चोने नु अन
थश्रो जन दको मुनकाओ ॥
शिव पद भगत ज़ुयाओ छायिओ सुख
नृपतिन ल्हाल जस काओ ॥

॥ लु ४ ॥

(थन वसुभूति गन्धर्व पनि स्थानान्तर श्रोश्रो)

॥ ह्यु मे ॥ राग धनाश्री ॥ प्र ॥

रस मन ज़ुल ओने मेव थास…
(थन द्वारपारन पुरोहित बोन श्रों)

॥ छतिप ॥

(थन द्वारपारन पुरोहित बोङाश्रो ह्श्रो)

॥ तिप ॥

(थन दिदि रानीया थास दुहा श्रों)
(थन जोतिकिन छ्वे लग्न विचार याङ चोङ)
(थन गाथलया दुने दिदिन मालको भाश्रो याक)
(थन मचा बुश्रो)

॥ मे ॥ राग मंगर ॥ चो ॥

गरभस जुल अति वेदन आओ
ए जनम जुल ज्ञानी
ग्रह पनि चोन भिङ थास सोयाओ ॥
गन्धरव नृपतिस कन्या भिङ रूप
ए जुयुआ गुण मानी
ल्हाकम्ह थ्व नृपवर देव सरूप ॥

(थन जोतिकिन जातक चो)

(थन दिदिन जोसि [गलय पिङाओ छोक)

(थन जोसि दिदि निम्ह श्रृंगार भावं ओं)

॥ मे ॥ राग श्री ॥ चो ॥

छेको छन जिथिचा अति भिङ दिदिचा
बस पुओ रस तासे आओ चुपा नओ भतिचा ॥
जिके मन तिओ मतेङा स्वओ जि
न्हिलाओ नृपतिन ल्हाक असतीचा ॥

(थन मुनीश्वर पनि थओ आश्रम ओं)

॥ तिप ॥

(थन चित्रलेखा अनंगलेखा निम्ह ओओ)

॥ तिप ॥

(थन रत्नावलि पनि समाल यात ओं)

॥ मे ॥ राग विभास ॥ ग ॥

सखि पनि नुयो ओने भिजिस मुङाओ
विलाशया भवनस रस मन याओ ॥
दयालछिमिया पति भुपतिन ल्हाल
तिरिया समाल याय गुपतन माल ॥

(थन गन्धर्व राजा पनि स्थानान्तर ओं)

॥ तिप ॥

॥ लु ५ ॥

(थन रत्नावलि ओओ)

॥ ह्यु मे ॥ राग विभास ॥ ग ॥

सखि पनि नुयो ओने भिजिस मुङाओ ……

(थन रत्नावलिसेन समाल याक)

॥ मे ॥ राग वसन्त ॥ प्र ॥

नुयो सखी रसिकन समालनि याय सोओ ॥ ॥ ध्रु ॥
नसाक चिकनन बुयाओ कोलन अजुगुति ख्वालस भिङ
छस तासे मिखा बोओ थिथि न्वासे न्हिला सोओ ॥

चोने नुयो रसन दङ्गान सोओ ॥
छुसे तया त्वाक स्वान सपोलस भिङ बान भुवनस मदु जि समान
दयालछिमिया धनि भुप दकोस मणि
नृपतिन ल्हाकम्ह सुज्ञान सोओ ॥

(थन रत्नावलि पनि थग्रो छेस ओं)

॥ मे ॥ राग वलालि ॥ लं ॥

रसिक मिखान सोसे थिथिः रस तसे भाओ
जलि वसतन तिसे थनि सपोलस भिङ स्वानन छुङाओ ॥
दयालछिमिया धनि जयप्रकाशया वाणि
गुण दको सयकसे चोने भिनकिओ थमन थमन बाणि ॥

॥ लु ६ ॥

इतिश्री नेपालेश्वर महाराजाधिराज श्री श्री जय जय प्रकाशमल्ल देव विरचिते श्री ३ रत्नेश्वर प्रादुर्भाव नाम नाटके द्वितीयोङ्क ।

॥ अथ तृतीय दिवसे ॥

(थन नान्दि)

॥ मे ॥ राग राजविजय ॥

(लं) जय जय नृत्यनाथ महेश्वर ॥ धु ॥
(लं) विभुतिन म्हस बुओ प्याखन हुयाओ
(प्र) नन्दि भृन्दि निम्ह दयकाओ
(ख) पालिपले भजलपे भगत मुङाओ
(लं) नवरस दको थम गुण पिकायाओ
(प्र) सेवकया दुख फुतकाओ
(ख) नृप जयपरकाश देवन ल्हाङाओ

(थन सुवाहु दैत्य भीमकर्म्मा श्रोरकर्म्मा राक्षसया प्रवेश)

॥ मे ॥ राग कौसिक ॥ ख ॥

हरषन जुल थनि दयित्यया राज
परवेश परिजन नाप भिङ साज ॥
नृप जयप्रकाशन रस तसे ल्हाक

सुवाहू नाप दङ अति बललाक ॥

(थन सुवाहू दैत्य पनि थश्रो राज्य श्रीं)

॥ मे ॥ राग पहरिया ॥ प्र ॥

तपोवन ओने नुयो हरष याङाओ
शिव पद भजनन :भिङ वेल लाओ ॥
त्रिभुवन जयलपे मनस जि आस
नपतिन ल्हाल दको जुयुओखे दास ॥

॥ लु १ ॥

(थन वसुभूति पनि स्थानान्तरस श्रोश्रो)

॥ ह्वथु गे ॥ राग धनाश्री ॥ प्र ॥

रस मन जुल ओने मेव थास·········

(थन रत्नावलि पनि श्रोश्रो)

॥ ह्वथु मे ॥ राग वलालि ॥ लं ॥

रसिक मिखान सोसे थिथि रस तसे आओ······

(थन रत्नावलि पनि सरस्वतीया आराधना यात श्रीं)

॥ तिप ॥

(थन वसुभूति पनि सभा स्थान श्रीं)

॥ मे ॥ राग वेराओर ॥ प्र ॥

हे प्रिये ओनेनु याओ विलाश ॥ ध्रु ॥
मनस रसन थङाओ कारज
फिजिस छेस ओङाओ ॥
कुरया धरम याय सोय नुयो
अन मनोरथ लाओ ॥
थमन मनन हियाओ लोकस
लोयक याय बिचाल ॥
दयालछिमिया नाथ महिपति
जय प्रकाशन ल्हाल ॥

॥ लु २ ॥

(थन सिमा सरस्वती नदि तय)

(थन रत्नावलि पनि श्रोश्रो)

॥ मे ॥ राग नाट ॥ लं ॥

सखि नुयो अन ओने रसन दङाओ
थिथि स्वसे न्हिल खनि रसिकन ल्हाओ ॥
रति रस यासे गुण परगत याओ
नृपतिया वचनन मनोरथ लाओ ॥

(थन रत्नावलि पनिसेन स्नान याक)

॥ तिप ॥

(थन रत्नावलि पनिसेन सरस्वती पूजा आराधना याक)

॥ मे ॥ राग केदारा ॥ ख ॥

सखी हे जि जुय गुणन विलाशी ॥ ॥ ध्रु ॥
सरस्वती भजलपे ओने नुयो आओ
ओसयाके दको गुण लाये फोङाओ ॥
गुणि मणि जयपरकाशन ल्हाय
भगति मनस तय तन मन याय ॥

(थन रत्नावलि पनिसेन ध्यान याङाओ चोन)

(थन भूत कङ्गोड पनि ओओ दथुनं)

(थन सरस्वती देवी प्रत्यक्ष जुओ)

॥ मे ॥ राग कन्ह ॥ चो ॥

सरस्वती परवेश जुल रस जाओ
भगत उधारन याय यात स्वयाओ ॥
दयालछिमिया धनि जय परकाश
नृपतिस मन रस जुयुओ विलाश ॥

(थन सरस्वती देवी पूजा याक)

॥ तिप ॥

(थन सरस्वती देवी अन्तर्धान जुओ)

॥ चर्चा मे ॥ राग वलालि ॥ ख ॥

थनि जिन याङा थम भगत उधार
थओ थास ओने चोसे चोने रस सार ॥
नृपति रतन प्रतापया सिंह मान
अनन जिन दयके रस परमान ॥

(थन रत्नाबलि उपवन ओं)

॥ मे ॥ राग मारुवा ॥ ग ॥

उपवन ओने सखि अन याय रसन विलाश
भावन भिङ खँ ल्हाङाओ मनस अतिन उदास ॥
दयालछिमिया धनि नृपराज जय परकाश
ल्हाकम्ह रसिक जुयाओ बिरस मतेओ रसया थास ॥

(थन सिमा देवल नदि लिकाय)

॥ लु ३ ॥

(थन सिमा स्वानमा तय)

(थन रत्नावलि पनि उपवन ओओ)

॥ ध्रुव मे ॥ राग मारुवा ॥ ग ॥

उपवन ओने सखि अन याय……

(थन रत्नावलि पनिस वन विहार याक)

॥ मे ॥ राग बसन्त ॥ प्र ॥

वन विहार याय २ सखि
रंग रस याओ रसिक तयाओ ॥ ॥ ध्रु ॥
बेलि चंबेली स्वान होयाओ
भवलन ङुतुङुसे जुल सोयाओ ॥
कोकिल रसन हाल वसन्त जुयाओ
जय परकाशन ल्हाक सियाओ ॥
रस बस याय सोओ फ्निजिस मुङाओ
स्वान ध्वयाओ थिथि कयकि न्हिलाओ ॥

(थन रत्नावलि पनि महादेवया भजन यात श्रों)

॥ तिप ॥

(थन सिमा स्वानमा लिकाय)

॥ लु ४ ॥

(थन सिमा गुहा तय)

(थन भीमनाद राक्षस विकटमुखी राक्षसी निम्ह श्रोश्रो)

॥ मे ॥ राग कन्हारा ॥ प्र ॥

घोरमुखी मन रस तुयो फ्निजि बास हे ए हे
अन चोने नर पनि स्वसे नय आश हे ए हे ॥

बीर जयप्रकाशन भिङ खं ल्हाक हे ए हे
निम्हसिया ख्वाल स्वसे नल सु मग्याक हे ए हे ॥

(थन भीमनाद राक्षस नसा माल श्रों)

॥ मे ॥ राग बिभास ॥ प ॥

स्वय जिन आहालनि वनस ओङाओ
रस यासे चोने अन मतुछे नयाओ ॥
जय परकाश नृप ल्हाक सियायो
गुस जुओ मदयके तरास बियायो ॥

(थन विकटमुखी राक्षसी पनि ल्वपं चों)

(थन सिमा गुहा लिकाय)

॥ लु ५ ॥

(थन रत्नेश्वर महादेव उत्तरवाहिनी गंगा तय)

(थन रत्नावलि पनि महादेब भजन यात श्रोश्रो)

(थन रत्नावलि पनिसेन गंगास स्नान याक)

॥ तिप ॥

(थन रत्नावलि पनिसेन रत्नेश्वर पूजा याक)

(थन रत्नावलि पनिसेन कीर्त्तन याक)

॥ तिप ॥

(थन रत्नावलि पनि ध्यान याङाश्रो चों)

(थन महादेव पार्वती निह्नं प्रत्यक्ष जुश्रो दयुनं)

(थन रत्नावलि पनिसेन पूजा याक)

॥ ह्लथु मे ॥ राग मारुधनाश्री ॥ प्र ॥

शिवया पालिपले जिन भजलपे.........

(थन महादेव पार्वती अन्तर्धान जुश्रो दयुनं)

(थन रत्नावलि पनि थश्रो छे श्रों)

॥ मे ॥ राग वलारि ॥ चो ॥

ए शंकर परशन जुल दत मान ॥ ॥ धु ॥
गमन रसन सखि याश्रो
जनम सफल जुल आश्रो ॥
नृप जय प्रकाशन ल्हाय
भगति गुणन सुख लाय ॥

।(थन महादेव नदी लिकाय)

॥ लु ६ ॥

इतिश्री नेपालेश्वर महाराजाधिराज श्री श्री जय जय प्रकाशमल्ल देव विरचिते श्री ३ रत्नेश्वर प्रादुर्भाव नाम नाटक तृतीयोङ्क ।

—:o:—

॥ अथ चतुर्थ दिवसे ॥

(थन नान्दि)

॥ मे ॥ राग भैरव ॥ झ.प्र.अ ॥

जय जय ईश्वर जय गौरी नाथ ॥ ॥ धु ॥
भूतसंग यासे नटन याक नित्य गोह्मनं
नव रस संजुत अतिन शोभनं ॥
दुरित भंजन भगत रंजन
दैत्य गण मद नाशनं ॥
सार काज भाव सिरस रंग याक ओह्मनं
भुवन सुन्दर जगत कारनं ॥
श्रोम्हस भावन सुखया साधन
ल्हाक नरपति राजनं ॥

(थन कीर्त्तिबर्मा राजाया कामलता रानी रत्नमंजरी रानीया बीर बुद्धि मंत्री ज्ञानकला सखी कामदत्त कोटवारया प्रवेश)

॥ मे ॥ राग सारंग ॥ चो ॥

जुओ अति सुन्दर ॥ धु ॥
परवेश जुल थन थओ जन सहितन
किरति बरमा नाम राज
छल बल कल थुल सुरपति सम तुल
धरमस रत भिङ साज ॥
रसिक जनया मणि दयालछिमिया धनि
जय परकाशन ल्हाल
भवया परताप खसे रिपु गण जुल बिसे
न्हिथङ तरास ह्रसे ह्राल ॥
(थन रत्नमंजरी सखी ज्ञानकला उपवन श्रों)

॥ मे ॥ राग मारुवा ॥ लं ॥

हरख मनस तसे रसन दङाओ
शिव पद भजलपे भगति तयाओ ॥
दयालछिमिया धनि जय परकाश
नृपतिन ल्हाल मदु भवया तरास ॥
(थन कीर्त्तिबर्मा राजा पनि थओ देश श्रों)

॥ मे ॥ राग जयजमन्ति ॥ चो ॥

सुन्दरी नुयो थओ नगर ओने ॥ ॥ धु ॥

नीति स्वसे पुरजन लखलपे माल
करम भिनक याय तरास मुमाल ॥
नृपवर जय परकाशन ल्हाल
कुलया धरम थओ थम ह्रने माल ॥

॥ लु १ ॥

(थन वसुभूति पनि सभा स्थान श्रोश्रो)

॥ ह्नथु मे ॥ राग वैरावर ॥ प्र ॥

हे प्रिये ओनेनु याओ विलाश…

(थन रत्नावलि पनि श्रोश्रो)

॥ तिप ॥

(थन रत्नावलि पनि अन्तःपुर श्रों)

॥ मे ॥ प्रथमंजलि ॥ चो ॥

जगतया जननिस वचन प्रमाण
मजुय मदु रस जुयिओ निदान ॥
सखि पनि अन्तपुर ओनेनु ननान
नृपतिन ल्हाल तप फल असमान ॥
(थन वसुभूति गन्धर्व पनि परिक्षपन चों)

॥ लु २ ॥

(थन रत्नावलि पनि अन्तःपुर ओओ)

॥ ह्यु मे ॥ राग प्रथमंजलि ॥ चो ॥

जगतया जननिस बचन प्रमाण…

(थन रत्नावलि पनि देङ)

(थन रत्नावलिया स्वप्न जुओ, दं, जओ खओ सोय भाओ)

(थन सखि निम्हं न्हेलं चाओ, दं, सोक)

(थन रत्नावल्युक्ति उत्तरा उत्तर)

॥ मे ॥ राग गौदामाल ॥ ख ॥

छेङ सखि २ दुखया खँ ल्हाय

स्वपनस खङा जिन आओ ॥ ॥ धु ॥

मदनया तुल रूप पुरुष ओयाओ

रस यासे ओन तोलताओ ॥

ओह्म थन २ जिन मखङाओ

गथे जिन मन थिर याय ॥

लुमङ लुमङ अति विकल सियाओ

माले माल नृपतिन ल्हाय ॥

(थन चित्रलेखा अनंगलेखोक्ति उत्तरा उत्तर)

॥ मे ॥ राग कोलाओ ॥ ख ॥

छेङो रानी मन तसे विनतिनि याय ॥ ॥ धु ॥

गुगुलि कुलया ओंस नाम गुण जिन

मसियाह्म गथे माले मफु मति हीन ॥

देवीया वचनथे स्वपनस खन छिन

थन गन सोय ओह्म ल्हाल नृपतिन ॥

(थन चित्रलेखा अनंगलेखान चित्रपटस चोक)

॥ मे ॥ राग विभास ॥ लं ॥

मन थिर याओ रानी पुरुष सियाओ

लुइओखे ओह्म जन सोहुने निदान ॥ ॥ धु ॥

स्वगुलिया भुवनया इको जन रूप

उति यासे विय चित्रपटस स्वरूप ॥

दयालछिमिया धनि जय परकाश

नृपतिन ल्हाक स्वओ जुयुयो विकाश ॥

(थन रत्नावलिन चित्रपट कायाओ स्वक रत्नचूड नागकुमार खङ)

(थन रत्नावलि पनि अंदोरन पुण्य क्षेत्र ओं)

॥ मे ॥ राग केदारा ॥ ख ॥

सखि नुयो जि मन थनि थिरन मचोङ उदास

ओह्म रूप लुमङ लुमङ गथे याय पुरण आश ॥

गन लाय मानन याय वेरथ जनम जि आओ
गथे चोने नृपति वचन ङेङ थन धैरज याओ ॥

(थन छे लिकाय)

॥ लु ३ ॥

(थन खिमा नदि देओल तय)

(थन रत्नावलि पनि अंदोर भावन ओओ)

॥ तिप ॥

(थन रत्नावलि पनि स्नान याक)

॥ तिप ॥

(थन सखि पनिसेन पूजा सामा हकु)

(थन रत्नावलि पनिसेन अम्बिका भवानीया पूजा याक)

॥ तिप ॥

(थन दैत्य पनि ओओ)

॥ झाक ॥

(थन सुवाहू दैत्यन कन्या बुझय यातकु)

(थन सखि पनि हलुयाओ ख ल्हाक)

(थन दैत्य पनिसेन कन्या सोह्लां जोङ)

(थन रत्नावलि पनि विलाप)

॥ मे ॥ राग भैरवि ॥ ख ॥

विपरीत जुल विधि गन सुख लाय
हे हरि हरि आओ
जुल विकल जि अतिन हे प्राण तय छाय ॥
दयालछिमिया पति नृपतिन ;ल्हाय
हे हरि हरि आओ
विपतिस २ धयिरज थमन थन याय २ ॥

(थन रत्नावलि पनि हरण याङाओ सुवाहू दैत्य पनि पाताल औं)

॥ झाक ॥

(थन खिमा नदि देवल लिकाय)

॥ लु ४ ॥

(थन पाताल द्वार तय)

(थन रत्नचूड नागकुमार पनि थओ राज्यस ओओ)

॥ छथु मे ॥ राग आसावलि ॥ प्र ॥

फणि गण पनि भिजिस रसन दङाओ.....

(थन सुवाहु दैत्यन कन्या हरन याङाओ हओ)

॥ झाक ॥

(थन रत्नचूड पनि द्वहाश्रों खँ)

(थन दैत्योक्ति युद्ध)

॥ मे ॥ राग पहलिया ॥

(चो॥ ज) दनु सुत थन छन अकरम याकते
(ज) संहार जुयीओ बुझय याक
(ख) गरभ याय छन छाय
थओ बल सोसे याओ बीरओ जोरय
(प्र) कन्या तोलतिओ थन बिसे हुनि मते ल्वाय
(ज) फणि धन गुमानन मदु परमान
(ख) लस ताओ खडगया परहारे
(प्र) बलनि सोओ थओ क्षाओ
जोरिह्लाओ जोर याओ कातर जीवन
(ज) थओ बाचय याओ नृपति ध्व खँ धाओ

(थन थिथिहलु दैत्य पनि श्रों)

॥ मे ॥ राग रामकरि ॥ ख ॥

भाव मनस तय हरिजुया जिन ॥ ॥ ध्रु ॥
गुण तसे बेहरपु गिरिवल धरलपु
भुवनस मदु ओ समान ॥

गोपि पनि मन हललपु त्रिभुवन लखलपु
ओसया भावन दत मान ॥
ब्रह्मसेन भगतस तसे तर अति लस
फुतकल दैत्यया जाल ॥
ओह्मसया भजनस रत्नजुसे चोडम्हस
मदु भय नृपतिन ल्हाल ॥

(थन नारदन वसुभूति ओडाओ दं द्वहा श्रों)

(थन नारदोक्ति उत्तरा उत्तर)

॥ मे ॥ राग धनाश्री ॥ ख ॥

गण सहितन दयित्य ओयाओ
कन्या हरन यात खड्गन अतिन
छि जुल राज जतननि याओ
गथिन स्वहुने कुदिन ॥

(थन वसुभूति उत्तरा उत्तर)

॥ मे ॥ राग धनाश्री ॥ ख ॥

मुनीश्वर थन मजिओ दोकाय जिओ
उति कन्या गन लाय ॥
पातालस जुल बास जुल जि निरास
अखत जि जुल हाय हाय ॥

शुभ मति थम धयिरज याओ
कुयिओ मखतेओ निदान ॥
नृपति राजन ल्हाल मनन हियाओ
लायिओखे देवया कृपान ॥

(थन नारद ओं)

॥ तिप ॥

(थन वसुभूति पनि कन्या मालओं अंदोलं)

॥ मे ॥ राग विभास ॥ लं ॥

हरि हरि थनि ग्वह्मसके दुखया खं ल्हाय ॥ ध्रु॥
मखुह्मया लाहातिस लात म्हाच कुदिनस
पिदिगस जुल उपहास ॥
गथे अन चोन खस चोङा थम सोरगस
ल्हाकह्म श्री जय परकाश ॥

॥ छ ६ ॥

इतिश्री नेपालेश्वर महाराजाधिराज श्री श्री जय जय प्रकाश मल्ल देव विरचिते श्री ३ रत्नेश्वर प्रादुर्भाव नाम नाटके चतुर्थाङ्क ।

~

॥ अथ पंचम दिवसे ॥

(थन नान्दि)

॥ मे ॥ राग प्रथमंजलि ॥ प्र ॥

जय धराधर राज नन्दिनी चरण शरणया थास रे
थाय गुण गन दको लाय थन सार श्रुति परमान रे ॥
जय प्रकाशन ल्हाक भावन निरमल याय मनस रे
पुण्य फल राय दुख पाल जुय बिओ छिन जित ज्ञान रे ॥

(थन मदन सुन्दर राजा मानकला रानी मोहकला
सखि ज्ञानसिद्ध मंत्री वेगराज कोटवार प्रवेश)

॥ मे ॥ राग नाट ॥ जति ग्वडा ॥

मदन सुन्दर नाम परवेश याक रे
अपुरुव गुण लाक भूपति बल लाक रे ॥
किरतिन भुवनया परकाश याक रे
दयालछिमिया पति नृपतिन ल्हाक रे ॥

॥ पहवे ॥

सार काज गुलि याक मदु ध्वया जोल रे
परजाया अति हित नृप राज बीर रे ॥

(थन कोटवाल महां सलतु)

(थन घमण्डसिङ महान ओओ)

॥ तिप ॥

(थन जीओसिं कामसि नाय निह्रा ओओ)

॥ तिप ॥

(थन ख्याल मालकाँ)

(थन नाय पनिसेन नोहारे)

(थन नाय निह्रां ओ)

॥ छतिप ॥

(थन मानदेओ ज्ञानदेओ रामदेओ
भायदेओ संज सिपायि पनि ओओ)

॥ मे ॥ राग पहरिया ॥ चो ॥

चोयक लस ताया किजिस मुकाओ
काओ ॥

जस धन लाय थन करम केकाओ
दयालछिमिया प्रभु नृपतिन ल्हाक रस जाओ ॥

(थन मदनसुन्दर राजा पनि अहल ओं)

॥ मे ॥ राग सारंग ॥ प्र ॥

अतिन सरस मन यासे तुयो आओ
अहरिया पनि गुँ आकाओ
तला गुँफा अन स्वय दको लाओ ॥

दयालछिमिया धनि नृपति मदुक मणि
जय प्रकाशन भिङ धाओ
बेलस अहल यासे सुख याओ ॥

(थन मानकला रानी मोहनकला सखि थओ राज्य ओं)

॥ मे ॥ राग वेराओर ॥ चो ॥

सखि आओ रे ओने तुयो थओ देश
सरस मनस ॥ धु ॥
रसिक थमन केङ मोहन मनया
स्वय अन पूरया लोकस सुन्दर बास ॥
धकम मूरति नृप वचन रसया
नि

॥ लु १ ॥

(थन सिमा नदि महादेव तय)

(थन रत्नमंजरी रानीचा सखि देव पूजा यात ओश्रो)

॥ ह्नथु मे ॥ राग मारुवा ॥ लं ॥

हरष मनस तसे रसन दुकाओ……

(थन राक्षसन आहाल माल ओश्रो)

॥ ह्नथु मे ॥ राग विभास ॥ प ॥

स्वय जिन आहालनि वनस ओकाओ…

(थन राक्षसन कन्या जोङ सखि बिसे श्रों)

॥ तिप ॥

(थन रत्नमंजलिया विलाप)

॥ मे ॥ राग धनाश्री ॥ लं ॥

थनि जिन दुख जुल हाय हरि हरि
करम फरन थन छाय ॥
ए हरि हरि ॥
नृपतिन ल्हाल थन याय हरि हरि
धैरज मन गुण लाय ॥
ए हरि हरि ॥

(थन राक्षसन कन्या जोङाश्रो श्रों)

॥ झाक ॥

(थन सिमा नदि देश्रोल लिकाय)

॥ लु २ ॥

(थन नदि देवल तय)

(थन रत्नावलि पनि सहितन रत्नचूड नागकुमार पनि
काशि क्षेत्रस ओश्रो)

॥ मे ॥ राग कन्हाला ॥ प्र ॥

आओ रे जि ओने काशि देश ॥ ॥ ध्रु ॥
रतन ईश्वर शिव दरशन याओ
सफल जनम सुख लाओ ॥
दयालछिमिया पति जय परकाश
पतिन ल्हाल भिङ थास ॥

(थन रत्नचूडादिन स्नान याक)

॥ तिप ॥

(थन महादेव पूजा याक)

॥ तिप ॥

(थन अन्दोलन वसुभूति पनि ओश्रो)

|| ह्वथु मे || राग विभास || लं ||

हरि हरि थनि ग्वह्मसके…

(थन वसुभूति पनिसेन देव दर्शन याक)

(थन वसुभूति पनिसेन चाकल हुयाश्रो सोक रत्नावलि पनिसेन स्वक)

(थन रत्नावलि पनिसेन नाग राजा जोङाश्रो हृहा श्रों)

(थन रत्नावलि पनिसेन रत्नचुड नाप लातकु)

(थन वसुभूति दं हृहा श्रों)

(थन द्वारपारन पुरोहित जोतिकि बोन श्रों)

|| छतिप ||

(थन बोङाश्रो हश्रो)

|| उतिपं ||

(थन कंकन बंधन याक)

(थन रत्नचूडया लाहातिस रत्नावलिया लाहा
तय थ्व निपा लाहाति वसुभूतिन देश्रोने जोने)

(थन दास पनिसेन यज्ञ कुण्ड अग्नि हकु)

(थन मुनीश्वरन यज्ञ याक)

|| मे || राग कौसिक || चो ||

वेदया विधिन जिन थन यज्ञ याय
आहुति वियाओ देव मन रस याय ||

दयालछिमिया पति नृपतिन ल्हाय
बर कन्या निह्मसया भिङ मति लाय ||

(थन दास पनिस मालक्व ख्याल)

(थन मुनीश्वर जोतिकि पनि श्रों)

|| तिप ||

(थन रत्नचूड रत्नावलि पनि अन्तःपुर श्रों)

|| मे || राग श्री || चो ||

आनन्द मन छन याओ || || धु ||
प्रिय तुयो वने विलाशया छेस।
भाव तसे रस गुण लेश ||
दयाळछिमिया पति नृपतिन ल्हाल
पिरतिन दको रस जाळ ||

(थन वसुभूति पनि सर्व परिद्वपं चों)

(थन नदि देव लिकाय)

|| लु ३ ||

(थन रत्नचूड रत्नावलि पनि अन्तःपुर ओश्रो)

|| ह्वथु मे || राग श्री || चो ||

प्रिय तुयो ओने विलाशया छेस…

(थन रत्नचूडोक्ति श्रृंगार)

॥ मे ॥ राग वलालि ॥ लं ॥

हाँ थिर मन चोङ थन जि मन रे ॥ ॥ धु ॥
छन रूप जउवन खङाओ सुन्दरी रे
भाओन जि सोओ छन मानन रे ॥
रति रस बिसे तिओ रसन जि प्राण रे
नृपति वचन सिसे भावन रे ॥

(थन रत्नावल्युक्ति)

॥ मे ॥ राग केदाला ॥ प्र ॥

आओ विनति छिन छेङ मन तसे
रसिक मति रे हाँ ॥
भाओ जि सया मखु रस गुण हीन
हे प्राण धनि ॥
वयस मदुनि सोओ हथ याय मते
मसिओ रस रे हाँ ॥
ज्ञानन लाक मखु ल्हाल नृपतिन
हे प्रभु धनि ॥

(थन रत्नचूड रत्नावलि बबाजु माजुया यास श्रों)

॥ तिप ॥

॥ लु ४ ॥

(थन सिमा तय)

(थन मदन सुन्दर राजा पनि अहल ओओ)

॥ ह्वथु मे ॥ राग सारंग ॥ प्र ॥

अतिन सरस मन यासे नुयो आओ...

॥ धु (थन संज पनिसेन देओ ओयकु ख्याल मालको)

(थन अहल याक)

॥ मे ॥ राग पहलिया ॥ प्र ॥

याय रे अहर थनि झिजिस मुङाओ
चला गुंफा थन हिओ भिनक पङाओ ॥
पिदिगस पास छुय यनेनु लाङाओ
नृप वर जय परकाश रस ताओ ॥

(थन चला ओओ)

(थन राजा छह्य चलान हुयकल यङ)

(थन प्रजा पनिसेन सोक, माल जुओ, मजुओ)

(थन मन्त्री पनि दुलन राजा माल श्रों)

॥ तिप ॥

(थन खिमा लिकाय)

॥ लु ५ ॥

(थन छे द्वार खिमा तय)

(थन राक्षसिनि परिक्षपन ओओ)

(थन राक्षसन कन्या जोङाओ ओओ)

…॥ मे ॥ राग काफि ॥ चो ॥

जुल जि जनम सारथ आओ ॥ ॥ धु ॥
दयिवन बिल जित पुर यासे आश
राज कन्या जोसे यने ओने थओ बास ॥
थ्वह्म तिरि बस यासे चोने सुख लाय
दयालछिसिया पति नृपतिन ल्हाय ॥

(थन राक्षसीन राक्षस थङाओ डेङ)

(थन कन्या दुत छोया तय भाओ)

(थन राक्षसीन शक्ति जोङाओ ओं)

॥ मे ॥ राग प्रथमंजलि ॥ चो ॥

कामया बस जुल राक्षस आओ
ल्यासे सिसा हसे तल नके जि मधाओ ॥
सिमा क्वस चोङ्ह्मनि नओ धक धाल
नृपतिन ल्हाल थम ओह्म सोय माल ॥

(थन राक्षसन खिमा गयाओ सोक)

(थन राक्षस ओं)

॥ झाक ॥

(थन रत्नमंजरी परिक्षपन चों)

॥ लु ६ ॥

इति निस्क्रान्ता सर्व पंचमोङ्के ।

००००००१

॥ अथ षष्ठम दिवसे ॥

(थन नान्दि)

॥ मे ॥ राग राजविजय ॥

(लं) जय जय नृत्यनाथ महेश्वर ॥ धु ॥
(लं) विभुतिन ह्मस बुओ प्याखन हुयाओ
(प्र) नन्दि भृन्दि निह्म दयकाओ
(ख) पालिपले भजलपे भगत मुक्ताओ
(लं) नवरस दको थम गुण पिकायाओ
(प्र) सेवकया दुख फुतकाओ
(ख) नृप जयपरकाश देवन ह्लाकाओ

(थन सिमा तय)

(थन मदनसुन्दर राजा चलान हुयकाओ हओ चला बिसे ओं)

॥ झाक ॥

(थन राजा सिमा कोस देङ)

(थन शक्ति जोङाओ राक्षसी ओओ)

॥ ह्युथु मे ॥ राग प्रथमंजलि ॥ चो ॥

कामया वस जुर राक्षस…

(थन राक्षसी दुहा ओं सुन्दरी रूपन ओओ)

॥ मे ॥ राग मध्याहरी ॥ चो ॥

पुरुषया बास थन मखु सोओ अनेकन हा रे
कुबुद्धि दुरजन लोकन खनकाओ दङ छि गनया ॥
जिन हयाजिओ कुमतिस आओ थुगुलिन हा रे
कयकि सुख रस भावनि थम याओ बीर नृपतिस दया ॥

(थन राजान शक्ति कायाओ तओ)

(थन भीमनाद राक्षस ओओ)

॥ झाक ॥

(थन भीमनादोक्ति युद्ध)

॥ मे ॥ राग पहरिया ॥ रूपग्वडा ॥

जे जोरिओ जोर याओ रे आओ
मुष्टिया प्रहार थम सह याओ ॥

(थन मदनसुन्दरोक्ति युद्ध)

॥ मे ॥ राग पहरिया ॥ रूपग्वडा ॥

छाय रे तमन सोय बलन मचाओ
ल्हाक महाराज कथ मदु धाओ ॥

(थन राक्षस सिक)

(थन राजा विकटमुखी निह्मं कन्याया थास श्रों)

॥ ह्वथु मे ॥ राग वेराओर ॥ चो ॥

प्रभु आओ रे ओने नुयो भिजि निह्म सरस मनस ॥धु॥
रसिक थमन ङेङ मोहन मनया
स्वय अन पुरया लोकस सुन्दर बास ॥
धरम मूरति नृप वचन रसय्या
भिनिओ ङेङ्ग्याया जुयुओ पूरण आश ॥

(थन सिमा लिकाय)

॥ लु १ ॥

(थन सिमा द्वार तय)

(थन रत्नमंजरी रानीचा परिह्मपन श्रोश्रो)

(थन विकटमुखी राक्षसीन राजा बोङाश्रो ह्वश्रो)

॥ ह्वथु मे ॥ राग वेराओर ॥ चो ॥

प्रभु आओ रे ओने नुयो भिजि निह्म सरस मनस···

(थन मदनसुन्दर विकटमुखी रत्नमंजरी पनि

कीर्त्तिबर्मा राजाया थास श्रों)

॥ मे ॥ राग प्रथमंजरि ॥ चो ॥

सुन्दर मनस रस जुयकाओ
जि पनि सभास स्वहुने ओङाओ ॥
तिरिया रतन अन ॥ धु ॥
निरभय जुल थनि पुरुवया फर दनि
सेवलपे छि चरण आओ ॥
गुनरस केने जिन सुख यासे हने दिन
दयिवन बिल होनकाओ ॥
दयालछिमिया धनि नृपति गणया मणि
भिङ मति जय परकाश ॥
ल्हाकह्म धरम मति नीति निपुण अति
याओ छिन थन बिसे बास ॥

(थन सिमा द्वार लिकाय)

॥ लु २ ॥

(थन कीर्त्तिबर्मा राजा पनि सभा श्रोश्रो)

॥ ह्वथु मे ॥ राग जयजमन्ति ॥ चो ॥

सुन्दरी नुयो थओ नगर ओने···

(थन ज्ञानकला सखि बिसे श्रोश्रो)

॥ तिप ॥

(थन मदनसुन्दर राजा पनि श्रोश्रो)

॥ ह्यु मे ॥ राग प्रथमंजलि ॥ चो ॥

सुन्दर मनस रस ज़ुयकाओ···

(थन कीर्त्तिबर्मा राजा पनि सर्वे शान्ति भावन श्रों)

॥ मे ॥ राग पहलिया ॥ प्र ॥

मानन लाय ओने नुयो आओ थओ देश
मन रस यासे भिङ भाओ रे ॥
कारण काज थओ गुण ह्लाओ
जय प्रकाशन ल्हाल रस जाओ रे ॥

॥ लु ३ ॥

(थन नदि सिमा तय)

(थन सुवाहु दैत्य पनि अन्दोलन ओश्रो)

॥ मे ॥ राग श्री ॥ चो ॥

मनस विरस ज़ुल बल जिन लाय
तपोवन मदुम्हन मफु गुण काय ॥
सुमति नृपति जय प्रकाशन ल्हाय
हर पद भजनन भिङ पद् लाय ॥

॥ तिप ॥

(थन महादेश्रो पूजा याक)

॥ ह्यु मे ॥ राग मारु श्रनाश्री ॥ प्र ॥

शिवया पालि पले जिन भजलपे····

(थन ध्यान याङाश्रो चों)

(थन महादेव प्रत्यक्ष जुश्रो)

(थन सुवाहु दैत्य पनिसेन पूजा याक)

॥ तिप ॥

(थन महादेव अन्तर्धान जुश्रो)

॥ तिप ॥

(थन सुवाहु दैत्य पनि दिग्विजय यात श्रों)

॥ मे ॥ राग पहरिया ॥ प्र. चो ॥

ओने नुयो हरषन सेवक जन मुङाओ
हतास ए बळन सुर गण लाय भाओ ॥
थओ लजो जोसे सोय समर मनन आओ
नृपति ए जय परकाशन भिङ धाओ ॥

(थन नदि खिमा लिकाय)

॥ ळु ४ ॥

(थन नदि सिमा तय)

(थन पार्वती जयाविजया पनि जल विहार यात ओओो)

॥ मे ॥ राग मारु धनाश्री ॥ ज ॥

आओो मनस रसन रसिक तयाओ ॥ धु ॥
रस गुण केने आओो थिथि रस तसे भाओ
लोकया मनस थने फिजिस ॥
दयालछिमिया धनि जय परकाश मणि
भुवनस मदु नृप सुन्दर ॥

(थन पार्वती जयाविजया पनिसेन जल विहार याक)

॥ मे ॥ राग नट ॥ ख ॥

रस रचना याय नुयो लखन होलाओ सखि ॥ धु ॥
जन्त्रन कयके थिथि यासे भाओ
शीतल शलिल जुयकाओ ॥
मोह यासे जुय हिल रस जाओ
नृपतिन ल्हाल थन आओ ॥

(थन दैत्य पनि ओओो)

॥ छ्थु मे ॥ राग पहरिया ॥ प्र. चो ॥

ओने नुयो हरषन सेवक जन मुक्ताओ…

(थन दैत्य पनिसेन पार्वती हरण याय तङ)

(थन दैत्य पनि मूर्छा जुओो खँ)

(थन पार्वती शतरूपा जुयाओ खँ ल्हाक)

(थन शतरूपा पनिस सुवाहूक्ति युद्ध)

॥ मे ॥ राग काफि ॥ प्र ॥

बीर जुओ जोरी सोओ रे ॥ धु ॥
सह याओ बल तसे वाण प्रहार गुमान
छाय मन रस बस याओ जुल मोह विधान ॥

(थन शतरूपोक्ति युद्ध)

॥ मे ॥ राग काफि ॥ प्र ॥

रस याओ बल केसे आओ जीव पिकाय जोरि जोधा
मदु छन सेना नृपतिन ध्व ल्हाय ॥

(थन शतरूपा अन्तर्धान याक)

(अन देवी प्रत्यक्ष जुओ भुत कओोङ पनि)

(थन सुवाहूक्ति युद्ध)

॥ मे ॥ राग मारश्री ॥ चौमां ॥

शर प्रहार छन सह याओ रे
थओ मानन थन जस लाओ रे ॥
छन फको बल याओ गुण लाओ रे
फुयिओ तिरि जन बल जाओ रे ॥

(थन दैत्यूक्ति युद्ध)

॥ मे ॥ राग मालश्री ॥ चौमां ॥

खडग परहार जिन याय रे
दको बल केङाओ रण याय रे ॥
थम थिर याङाओ जस लाय रे
सोयाओ जोरी नृपतिन ल्हाय रे ॥

(थन दैत्य पनि स्याक)
(थन देवी अन्तर्धान जुओ)

॥ चर्चा मे ॥ राग ॥

या माता ममता माया मा परोक्ष क्षरोप
माता रानो गगनो रात मोक्ष गक्ष गक्ष क्षमा ॥

(थन पार्वती पनि दधुनं ओओ)
(थन पार्वती पनि थओ छे ओं)

॥ तिप ॥

(थन भूत कओङ पनिसेन सिक जोङाओ ओं)

॥ तिप ॥

(थन खिमा नदी लिकाय)

॥ लु ५ ॥

(थन वसुभूति पनि परिच्छपं ओओ)
(थन रत्नचूड रत्नावलि ओओ)

॥ मे ॥ राग वलालि ॥ प्र ॥

ओनेनु भाओन तङाओ हे प्रिय ॥ ध्रु ॥
जुल जि मानस अतिन लालस
छन रूप चन्द्र समान
खङाओ पूरण आनन्द कारण
थओ:छे ओने ननान ॥
दयालछिमिया पति भूप सुंदर अति
जय परकाशन ल्हाल
पूरव पुण्य फल परकाश थन जुल
होनकल दयिवन ताल ॥

(थन आशिर्वाद बिउ)
(थन वसुभूति रत्नचूड पनि सर्व पशुपति दर्शन यात ओं)

॥ मे ॥ राग मंगल ॥ चो ॥

पशुपति दरशन नु ओकाओ
भगति भाओन थनि सुन्दरी 'मुकाओ ॥
शुभ मति नृपतिन भिङ धाओ
शिव परसादन पुण्य फल लाओ ॥

॥ लु ६ ॥

(थन आरति)

॥ मे ॥ राग मारु धनाश्री ॥ चो ॥

भाओ भगति तसे आरति याय ॥ धु ॥
चरण शरण ति दास छि पालिया ॥
त्रिपुर असुरया जिओस छितुह्मया
काम दाह याक ओसम्हया
आदि पुरुषम्हन मानन देवन
प्रीति तसे याक ग्वम्हसया ॥
दयालछिमिया पति वीर भूपति
जय प्रकाशन ल्हाक सोया
जुओ अति वीरन भाव धरमन
जय थम लाकक ज्ञान सिया ॥

(थन पञ्चम)

॥ मे ॥ राग पञ्चम ॥ थकु ॥

खव सुद्विरद जुल संवत नेपाल
राधा सित हर तिथि वृहस्पति बाल ॥
ब्रह्म योग घनिष्ठा नृत्य दयकाओ
रत्नेश्वर उद्भव नव रस जाओ ॥
दयालछिमिया पति जय परकाश
नृपतिन तलेजुया प्रीति उलाश ॥
पिरकाल नासंलया प्रसाद दयाओ
लोक मोह जुय माल थुगुलि सोयाओ ॥

इतिश्री नेपालेश्वर महाराजाधिराज श्री श्री जय जय प्रकाश मह्ल देव विरचिते श्री ३ रत्नेश्वर प्रादुर्भाव नाम नाटके षष्ठोङ्के समाप्तः।

॥ शुभं भवन्तु ॥

❀✶❀

थ्व सफू

थ्व सफू जुजु जयप्रकाश मल्लं च्वयातगु ख धका प्रत्येक म्येया क्वे थगु नां तयातगुलि सीदु। अले प्रत्येक दिवस सिधयेव 'श्री श्री जय जय प्रकाश मल्ल देव विरचिते' धका च्वयातगुलि नं सीदु। तर, जय प्रकाश मल्ल परलोक जूगु २०० दँ दइन। झीसं थौंतक थ्व सफू ब्वने मखुगु ला छखें, दर्शन हे नं याये मखनि धासां जिउ। झीगु भाय् पुलांगु ख, झीगु भासय् पुलांगु साहित्य आपालं दु धका झीसं न्ह्याब्लें धयाच्वं हाय् म्वाका च्वनागु दु। तर, पुलांगु साहित्ययात सकस्यां न्ह्योने ब्वयेगु ज्याय् झीसं उस्त कुत मयानानि। २०११ सालं-निसें झीगु भाय् स्कूलय्, अनंलि २०१८ सालंनिसें कलेजय् नं ब्वनेदत। अय्नं पुलांगु साहित्य ब्वनेगु व ब्वंकेगु पाखे झीगु ध्यान मवं। थुगुसीनिसें झीगु भाय्या अनर्स नं कया ब्वनेदइगु व्यवस्था त्रिभुवन विश्वविद्यालयं याना बिउगुलिं झीगु भाय् ब्वनेगु तँ ह्लापा स्वया छतँ अप्पो थाहाँ वन। आ न्हून्हूगु साहित्य जक ब्वनां मगात, पुलांगु साहित्य नं ब्वनेमागु जुल। अकिं पुलांगु साहित्यया सफू पिब्वयेगु झीत करं हे वयनावल।

थ्व सफू मीत उगु दिशा पाखे करं क्यंका च्वाना यंकूगु वस्तुस्थितिया छगू दसु ख धासां पाइथें मच्वं ।

थ्व सफूयात 'रत्नेश्वर प्रादुर्भाव नाम नाटक' धयातगु दु । थुकिं थ्व छगू नाटक ख धका सीदु । तर, जित ला नाटक जक मधासे गीति-नाटक अथवा नृत्य-नाटक धायेमास्ते व । छाय् धासा थुकी गनं छथाय् धका सुं छम्हेस्यां छग आख नोवाना खँह्लाबह्ला यानाच्वंगु मरु । च्वंनिसें क्वथ्यंक म्येया म्ये जक । पुलांगु नाटकय् म्ये फुक्क लिद्वुलिं हालीगु जुगुलिं थुकी नं प्याखंमोतेसं म्येया धुनय् प्याखं हुलेव गा, बाजाया तालय् ज्याया भाव यायेव गा । थ्वया दकले क्वे च्वंगु म्येय् 'नृत्य दयकाओ' धयातगुलिं नं थ्व नृत्य प्रधान नाटक ख अर्थात नृत्य-नाट्य ख, थौंकन्हेयाथें ज्यागु नाटक मखु, धयागु सीदु । अथे ला नृत्य व गीत विना पुलांगु नाटक जुइ हे मखु । तर, मेमेगु पुलांगु नाटकय् खँह्लाबह्ला नं दु । थुकी अथे मरु । तर, छगू खँ । सफुतिइ खँह्लाबह्ला च्वयातगु मरुसां गनंगनं खँह्लाबह्ला नं यायेमा धयागु खँ चिकुथिया दुने धयातगु भाखां सीदु । स्वयादिसँ :- (थन सखि पनि ह्लुयाओ खँ ह्लाक) —३४।१६; (थन रत्नचूड पनि ह्लिहाओं खँ) — ३६।१; (थन कोटवालं महां सलतु) — ४०।४; (थन नाय पनिसेन नोहारे) —४०।१०; (थन पार्वती शतरूपा जुयाओ ख ह्लाक) — ५७।५ । तर, गुलि खँ ह्लायेमागु ख फुक्क धयाथें च्यो भ्वार्ति व नायथें ज्यापिं चीधंपिं प्याखंमोतेसं जक ह्लागु खनेदु; तधंपिं प्याखं-

मोतेसं ह्लाहे ह्लासां दैत्य व राक्षसथें ज्यापिं निर्धिनिपिं प्याखंमोते नाप जक ह्लागु खनेदु । अर्कि थ्व नाटकय् खँह्लाबह्लायात छुं भचा थाय् दहे दुसां क्वह्लांगु जक थाय् दु । अले खँह्लाबह्ला च्वयेगु हे क्वह्लांज्या भापा नाटककारं थम्हं मच्वसे नाटक स्यनीम्हेम्या ह्लातय् तोतातगु दु धका मीसं मधासे हे गाइमखु ।

थ्व नाटकय् हांसिख्यालियात नं चीधंपिं प्याखंमोते थेक्काथें यानातगु दु । थुकी जम्मा स्वथाय् ख्या याइगु दु । ह्लाप्पां जिओर्सि व कामसि नाय निम्हेस्यां मदनसुन्दर जुजु अहल वनीगु खँ नायखिं च्वयेकवने न्ह्यो याइ (थन ख्याल मालको—४०।६); अनंलि रत्नचूड व रत्नावलिया ब्याहा जुइव दासतेसं ख्या याइ (थन दास पनिस मालवत्र ख्याल–४५।३); दकले लीपा मदनसुन्दर अहल वनीबले संज सिपाइं ख्या याइ (थन संज पनिसेन देओ ओयुक ख्याल मालको —४७।७) । थुकिं छु सीदु धासा थ मालिकपिनि लय्ताय् व भिज्याय् च्यो-भ्वार्ति व नोकर-चाकरतेसं मनय् स्वां ह्वयेका ख्या याइगु जुयाच्वन । मेकथं धायेगु जूसा, च्यो भ्वार्ति व नोकर चाकरते हांसिख्वालिं मालिकपिनि मनय् लुया वगु लय्ताया प्रतिनिधित्व याइगु जुयाच्वन धासां जिउ । भिंगु लगनय् रत्नावलिया जन्म जुइव जातः च्वयेधुंका जोसि व दिदिअजि निम्ह श्रृंगार भावं वनी । थन खँह्लाबह्ला जुइमखु । अय्सां म्येया गेरा कथं थ्व नं छगू ख्या हे ख धायेमा । अले जोसि व

दिदिअजि नं च्वन्ह्यापिं, तर्थपिं प्याखंमो मखु धका भीसं मीकेमाली। वरु इपिं शृंगार भावं वनीबले हालीगु म्ये स्वया उगु बखतय्यागु हांसिख्यालिया स्वरूप भीसं अनुमान याये फु। सामन्ती युगयागु नाटक जूसां थुकी हासिख्यालियात गुलि स्वतन्त्रता बियातगु दु उलि थौंकन्हे मिसा व मिजंयात आपालं खँय् समान अधिकार दयेधुंकुगु प्रजातान्त्रिक जमानाय् नं मरु। थुलि स्वतन्त्रता थौंकन्हे काल धासा असभ्य व अभद्र धायेत लिफ स्वइमखु। तर, थगु हे पहयागु साहित्य, संगीत व कलायात पराकाष्ठाय् थ्यंका सभ्यताया गुलि स्याचुगु चिं इमिसं तोतावन थौंकन्हेयापिं सभ्य धापिसं उकिया थागा हे कायेमफुनि।

थौंकन्हे नाटक च्वइपिंत नाटकीय ज्ञान छगू दयेव कुगा। खि फासां म्ये हालीगु, जा नसां म्ये हालीगु भारतीय नवाकिपा स्वयालि नाटकय् म्ये हालेगु हे अस्वाभाविक धाइपिं मनूत नं दये धुंकल। म्ये हाले हे मासां थौंकन्हे नाटककारं म्ये च्वयेत कपा स्याका च्वनेमो। गन गज्यागु म्ये हालेमाली धका बिचा याइम्ह मेम्ह हे दयाच्वनी। अले म्ये च्वइम्ह हानं मेम्ह हे दयाच्वनी। लय् तइम्ह नं अलग्ग हे छम्ह दयाच्वनी। तर, पुलांगु नाटकय् अथे मखु। नाटककारं नाटक जक च्वयां मगा, म्ये नं च्वयेमा, अनेक राग रागिनीया व तालया ज्ञान नं दयेकेमा। धात्थें धायेगु जूसा ह्मापा नाटक च्वयेगु धयागु हे म्ये च्वयेगु। थ्व सफुतिइ ३६ गू रागयागु ६० पु म्ये दु।

ताळ नं विभिन्न प्रकारयागु दु। थुकिं सीदु जयप्रकाश मल्ल नाटककार जक मखु, धुरन्धरम्ह संगीतकार नं ख। अफ वयात छम्ह सेह्लाम्ह कवि नं धासां जिउ। थुकी गुलि म्ये दु व फुक्क म्ये जक मखु कि कविता नं ख। प्रत्येक म्येया शब्द विन्यास, अनुप्रास व छन्द गुलि चट्ट च्वं, गुलि हिसि भय्‌विउ, गुलि रस जा—छम्ह सुयोग्यम्ह कविया लिखिनं हे जक थुलि जुइफइ। फुक्क धयाथें म्ये गीति-छन्दय् व जातीय छन्दय् च्वयातगु खनेदु। तर, नाटक शुरु जुइन्ह्यो दकले ह्मापां नान्दि धाइगु श्लोक धासा मालिनी छन्दय् च्वयातगु दु। अं, छगू खँ छु धासा, 'गओरि' या 'ओ' व 'ओह्मया' या 'ओ' ह्रस्व जुइमाथाय् दीर्घ जुया छन्द भंग जुयाच्वंगु छिकपिसं खनी। तर, थ्व थासासफुतिइ हे जक दीर्घ जुयाच्वंगु ख सिवेत गुरु सफुतिइ ला ह्रस्व हे ख। छाय् धासा नेवा आखलय् दुगु व छग आख नागरी लिपिइ मरु। 'ओह्मया' थासय् 'वह्मया' याना भीसं ज्या कायेजिउ, आपा थासय् कयाच्वंगु नं दु। तर, 'गओरि' या थासय् 'गवरि' यायेबले छु थें, गय् थें च्वं। 'गउरि' याये जिउ, गुगुं सफुतिइ यानातगु नं दु। तर, व हे छपु म्येय् व हे छग आखया थासय् गनं 'व', गनं 'उ' यायेगु बांला मताल। अकिं 'ओ' यानाबिया। भीसं वरु थन 'ओ' यात ह्रस्व उच्चारण याना ब्वनेमागु दु। अथे ला भीगु भाय् हे ह्रस्वमय ख। संस्कृत व हिन्दीया प्रभावय् लानाच्वंपिं, नेपाल भाषाया रूप मसिउपिं मनूतेसं ला थुकी च्वंगु कविता ब्वनीबले छन्द

हे हंके फइमखु। थुकी चर्चा म्ये नं निपु दु। भक्त उधार यायेधुंका सरस्वती अन्तर्धान जुइबले हालीगु म्ये ला नेवा भासं हे ख। दैत्ययात स्यायेधुंका देवी अन्तर्धान जुइबले हालीगु म्ये धासा गथे छिनछिनय् रूप हिलेफुह्म देवी अनन्त व असीम ख, अथे हे व नं अनन्त व अथाह। तर, निपुं चर्चा म्ये देवीपिं अन्तर्धान जुइबले जक हालेगु यानातगुया अर्थ नेपालय् अबले नं तन्त्रया प्रभाव न्याक हे दु धयागु ख।

आ वइ 'तिप' व 'झाक' सम्बन्धी खँ। थुपिं निगुलिं पँय्‌ता अथवा पोंगानाप सम्बन्ध दुगु वस्तु ख। समय अनुसार विभिन्न समये विभिन्न रागयागु म्ये हालेगु यानातथें वेला बखत व ज्या खँ स्वया विभिन्न किसिमं पंय्‌ता व पोंगा पुइगु चलन दु। 'झाक' व 'तिप' धयागु अज्यागु हे वेला बखत व ज्या खँ स्वया पुइगु पँय्‌ताया पद्धतिया नां ख। 'झाक' धयागु देखा बीबले जक पुइगु हं धयागु पँय्‌ताखलया छम्ह नायोया धापू दु। तर, देखाय् छु याइबले पुइगु ख व देखा मरुपिंत कने मजिउ हं। वय्‌क नायकं कने मजिउ धासां झीसं थ्व सफू स्वया धायेफु—"झाक धयागु दैत्य, राक्षसते निंतिं व छुं मभिं जुइबले पुइगु ख।" थ्व नाटकय् 'झाक' च्याथाय् प्रयोग जुया च्वंगु दु। छथाय् पाप पुरुष अन्तर्धान जूबले, मेगु मदन-सुन्दर जुजुयात चलां हुइके यंकूबले। मेगु खुथासं दैत्य व राक्षस वइ-वनीबले अथवा इमिसं छुं अकर्म याइबले। तिप चाहिँ भिंगु ज्या खँय् न्ह्याथासं न्ह्याम्हेस्या निंतिं नं पू। तर, नाय् व

द्वारपारथें ज्यापिं चीधंपिं प्याखंमोते निंतिं छपुं मपुसे 'छतिप' अर्थात् छत्वा जक पुइगु जुयाच्वन। प्याखं मस्वसे बाजंया धून जक न्यना थौंकन्हे झीसं हर्ष व विषादया दृश्य अनुमान याये फुथें पंय्‌ता व पोंगा पूगु न्यना भिंपिं, मभिंपिं, तधंपिं, चीधंपिं अर्थात् गज्यापिं प्याखंमोत दबुलिइ वयाच्वन धका झीसं सीका कायेफु।

थ्व नाटकया कथावस्तु ख रत्नावलि व रत्नचूडया विवाह संयोग। तर, थ्व उलि अपुक, याउँक जुइ मखु। दैत्य व राक्षसतेसं आपालं विघ्न बाधा हइ। सुवाहु दैत्यं रत्नावलि हरण याइ। रत्नचूडं दैत्यनाप युद्ध याना रत्नावलियात मुक्त याइ। अनंलि महाद्योयात प्रत्यक्ष याना दिग्विजय यायेत वनी। सुबाहु दैत्यं देवी पार्वतीयात हरण यायेगु कुचेष्टा यायेव थुमिगु अत्याचार पराकष्ठाय् थ्यनी। फलस्वरूप देवीया ल्हातं सुवाहु दैत्यया प्राण वनी। अले सकस्यां मन याउँइ। मदनसुन्दर व रत्नमंजरीया विवाह आदि खँया कथावस्तुनाप अपाय्‌सकं सम्बन्ध मरु। थ्व बाखंया दुने च्वंगु बाखंचाथें जक ख। मुख्यगु कथावस्तु ला रत्नचूड व रत्नावलिया संयोग हे ख—सुखान्त संयोग। अकिं थ्व नाटकयात आध्यात्मिक रंगं छिनातगु रोमानी बाखं धायेमा। दैत्य व राक्षस मनुष्यया शत्रु ख, देव देवता मनुष्यया मित्र। आपद विपदया प्रतीक दैत्य, सुख शान्तिया प्रतीक देवता। थ्व खँ थ्व नाटकं सीदु। अले रत्नचूड व रत्नावलिया विवाह संयोग गन्धर्व व नागया

दथुइ जूगु मित्रता ख, स्वर्ग व पातालया मेलमिलाप ख। मेकथं स्वत धासा वैष्णववादी वसुभूति गन्धर्वराजं शैववादी रत्नचूड नागराजायात थ म्ह्यायूमचा ल्ल्हाना पशुपति दर्शन याका वैष्णवीयात शिवया शरणय् छ्ययेगु आन्तरिक उद्देश्य थ्व नाटकया ख। अकिं हे थ्व नाटकया नां 'रत्नेश्वर प्रादुर्भाव' च्वन।

सफूया नां यात ल्वयेक महाद्योया महिमां शुरु जूगु थ्व नाटक महाद्योया महिमां हे क्वचाइ। थाय्‌थासय् महाद्योया पूजा व भजन जुयाच्वनी। अथे हे सहाद्यो नं बरोबर प्रत्यक्ष जुयाच्वनी। सुवाहु दैत्यया न्ह्योने तकं प्रत्यक्ष जुइ। हलुत्रा कलुवा खुँतेत उद्धार याइ। थुकथं महाद्यो सकस्यां द्यो जुयाच्वंगु खनेदु, सकलनाप प्रसन्न जुयाच्वंगु खनेदु। अकिं नाटकया मूल कथावस्तुनाप महाद्योया उलि सम्बन्ध खनेगरु, गुलि पार्वतीया दु। छायधासा सुवाहु दैत्ययात मस्यायेकं नाटक पूवनी मखु, नाटकया मुख्य लक्ष्य पूरा जुइ मखु। दैत्य स्यायेगु ज्या धासा पार्वतीं यात। दैत्ययात स्याये धुनेव हे तिनि थ्व नाटक संयोगान्तं क्वचाल। अकिं पार्वतीयात थ्व नाटकया छम्ह प्रमुखम्ह प्याखंमो भापेमा, तर महाद्योयात मो। महाद्यो ला द्यो हे जक ख, मेगु छुं मखु।

नाटकया भायूया बारे छुं धाये न्ह्यो नाटक च्वगु समय स्वयेमा। जयप्रकाश मल्ल यँदेया दकले ल्हीपायाम्ह जुजु ख।

अकिं थ्व नाटक २०० दँ दु-मदु पुलां जुल। तर, थ्व सफू अबलेयागु ख ला, लिपा ल्ह्ययातगु ख म्हीसं धायेमकु। ह्रस्व दीर्घ पाखे अपायूसकं वास्ता यागु खनेमरु। 'ल' 'ध' 'र' ला म्हीगु भासय् छगू थें हे जुयाच्वंगु दु। तर, थुकी 'न' व 'ण' नं छगू थं हे यानातगु दु। स्वया माथाय् मागु तया संशोधन याना बियागु दु। अयूनं छथाय्-निथाय् 'न' जुइमाथाय् 'ण' हे जूवनाच्वंगु दु। अले 'रिमझ्य यातके'— ५।६) व 'बुभ्रये यातकु'—(३५।१५) थें ज्यागु भासं म्हीगु भासय् दुतेगु प्रयास अबले हे यायेधुंकूगु दु धयागु नं खनेदु।

थ्व नाटकय् जम्मा ६ गू धा दु अर्थात् ६ गू दिवस दु। तर, हाप्वांगु दिवसया कथावस्तुनाप उलि महत्वपूर्ण सम्बन्ध खनेमरु। नाटकया घटनास्थल काशी ख। अकिं महाद्यो व पार्वतीयात काशी वंगु क्यनेगु व महाद्योया महिमा वर्णन यायेगु हे जक थ्व दिवसया मुख्य ध्येय ख। हिमालय व मेना काशी वना महाद्योया भजन यागु व महादेवं प्रत्यक्ष जुया इमित दर्शन बिउगु खँ थ्व दिवसय् न्ह्यथनातगु दु।

धात्थेंगु कथावस्तु ला द्वितीय दिवसंतिनि शुरु जुइ। थ्व दिवसय् गन्धर्व राज वसुभूतिया कला चन्द्रप्रभाया मचाबूगु खँ मुख्यगु खँ ख। व मचा ख रत्नावलि, थ्व नाटकया मुख्यम्ह माप्याखंमो। तर, रत्नावलिया बाल्यावस्थाया छुं खं न्ह्यथनातगु मरु। मचा बुइकवम्ह दिदिअजि वनेसाथं ह्यासेम्ह रत्नावलि समा यानाच्वंगु छु वइ। रत्नचूड नागराजाया

परिचय बीगु व शिवभक्त व शुद्धचित्तथें ज्यापिं भक्तत चकित जुइक हलुवा व कलुवाथें ज्यापिं खुँत भुक्तिमुक्ति बनीगु ज्या नं थ्व हे दिवसय् जुइ।

स्वंगूगु दिवसय् रत्नावलिं स्नान याना सरस्वती आराधना यागु, सरस्वती प्रत्यक्ष जूगु, रत्नावलि वन विहार यावंगु, अन हे भीमनाद राक्षस व विकटमुखी राक्षसी आहारा मावगु, रत्नावलिं गंगा स्नान याना रत्नेश्वर महाद्योया कीर्तन यागु व महाद्यो–पार्वती प्रत्यक्ष जूगु खँ दु।

प्यंगूगु दिवसय् कीर्ति बर्मा राजाया परिचय बीगु ज्या जुइ। थ्व दिवस तस्सकं महत्वपूर्ण। रत्नावलिं रत्नचूडयात ह्मगसय् खनीगु, अन्दोल जुया पुण्य क्षेत्रय् वना अम्बिका भवानीयात पुज्याइगु, सुबाहु दैत्यं रत्नावलि व वया सखीपिंत हरण याना यंकीगु खँ थुकी हे दु। अले रत्नचूडं सुबाहुनाप युद्ध याना रत्नावलियात मुक्त याइगु, नारदं वया वसुभूतियात रत्नावलि हरण जूगु खँ कनीगु व वसुभूति म्हाय् मावनीगु लु नं थुकी हे दु।

न्यागूगु दिवसय् दकले ह्मप्पां मदनसुन्दर जुजुया परिचय जुइ। लिपा व अहल वनी। चलां वयात हुयके यंकी। कीर्तिबर्मा जुजुया म्हाय् रत्नमंजरी महाद्यो पुज्यायेत वबले भीमनाद राक्षसं हरण याना यंकी। वनाप दाम्पत्य जीवन हनेगु विचार याइ। अकिं भीमनादं वयात नयेया पलेसा सिमा क्वे च्वंच्वंह्म मदनसुन्दरयात नहुँ धका विकटमुखी राक्षसी-

यात धाइ। उखे रत्नचूड व रत्नावलि काशी वया महाद्योयात पुज्याइ। अबले हे रत्नावलियात मामां वसुभूति नं अन थ्यंक वइ। रत्नावलिं थ बौयात खनी, रत्नचूडया परिचय वयात बी। अले वसुभूतिं रत्नचूड व रत्नावलिया ब्याहा यानाबी।

दकले लीपागु दिवसय् चलां हुयके यंकूह्म मदनसुन्दर जुजु सिमा क्वे च्वंच्वंगु खनेदइ। शक्ति ज्वना विकटमुखी राक्षसी वइ। जुजुयात खनेव वं रूप हिला बांलाह्म मिसा जुया वइ। जुजुनाप वया प्रेमासिक जुइ। भीमनाद राक्षस अन थ्यंक वइ। मदनसुन्दर व भीमनादया युद्ध जुइ। भीमनाद सी। मदनसुन्दर जुजु व विकटमुखी राक्षसीं रत्नमंजरीयात कीर्तिवर्मा जुजुयाथाय् थ्यनायंकी। थ्व हे दिवसय् सुबाहु दैत्यं महाद्यो यात प्रत्यक्ष याना दिग्विजय यायेत वनी। बन विहार यायेत वह्म पार्वतीयात हरण यायेगु स्वइ। पार्वतीं शतरूपाया भेष कया सुबाहुनाप युद्ध याइ। दैत्य सी। अले वसुभूति, रत्नचूड, रत्नावलि सकलें पशुपति दर्शन यायेत वनी। नाटक क्वचाई।

सफूया खँ थुलि हे। तर, थ्व सफू जित बिया थुलि च्वयेगु अवसर बियाबिज्याह्म गुरुजु धनवज्र बज्राचार्ययात धन्यवाद मबीकं खँ पूवनी मखु। वसपोलयात जिगु दुनुगलंनिसें आपालं आपालं धन्यवाद दु।

२६ वैशाख, २०२१ — प्रेमबहादुर कसा

★